

आधारभूत तहमा सिकाइ आपूरण र द्रुत सिकाइ सहयोगसम्बन्धी कस्टमाइज्ड
शिक्षक तालिम

स्रोत सामग्री

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

प्रकाशक

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

सानोठिमी, भक्तपुर

©: प्रकाशकमा

संस्करण:

प्राविधिक सहयोग

लेआउट डिजाइन

मुद्रणः

सुझाव तथा सल्लाह
श्री चूडामणि पौडेल
श्री रुद्रप्रसाद अधिकारी

लेखन तथा सम्पादन
श्री गीरमान थापा
डा. गणेशप्रसाद भट्टराई
श्री विनोदप्रसाद पन्त
श्री शङ्कर अधिकारी
श्री परशुराम तिवारी
श्री श्यामप्रसाद आचार्य
श्री रजनी धिमाल
श्री राजु श्रेष्ठ
श्री सरस्वती भट्टराई लुईटेल
श्री जगन्नाथ अधिकारी
श्री खिलनारायण श्रेष्ठ
श्री सुमन अधिकारी सिलवाल
श्री कुमार घिमिरे
श्री मीना श्रेष्ठ
श्री रविना महर्जन
श्री उमेश अधिकारी
श्री यमबहादुर थापा

भूमिका

कोभिड-१९ को महामारीका कारण विद्यालयहरू बन्द हुन पुगे । यसले गर्दा लामो समयसम्म विद्यालयको नियमित पठनपाठन अवरुद्ध हुन गयो । नियमित रूपमा विद्यालय उपस्थित भई शिक्षक र सहपाठी साथीहरूसँग छलफल तथा अन्तर्क्रियामा सहभागी हुन नपाउँदा तथा उक्त समयमा शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्न पूर्वाधार र दक्षताको कमीका कारणले समेत सिकाइ सहजीकरण पर्याप्त नहुँदा धेरै बालबालिकाको सिकाइमा क्षति हुन गयो । बालबालिकाको सिकाइको क्षतिको आपूरण नगरेसम्म उनीहरूको प्राज्ञिक कार्य सम्पादन मजबुद हुन सक्दैन । यसबाट भविष्यमा सक्षम नागरिक उत्पादनमा अवरोध सिर्जना हुन जान्छ । तसर्थ सिकाइ क्षतिको आपूरण र द्रुत सिकाइ अति आवश्यक देखिएको छ ।

बालबालिकाको सिकाइ क्षतिको पहिचान गरी उनीहरूलाई सिकाइ सहायता उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारले सिकाइ आपूरण र द्रुत सिकाइ योजना निर्माण गरेको छ । साथै उक्त योजना कार्यान्वयन गर्न कार्यविधि समेत विकास गरेको छ । उक्त कार्यविधिअनुसार बालबालिकाको क्षति पहिचान गर्न सिकाइ क्षतिको परीक्षण गरी सिकाइ स्तरको वर्गीकरण गर्न, वर्गीकृत विद्यार्थीलाई फरक फरक सिकाइ सहायता उपलब्ध गराउन र पुनः सिकाइको लेखाजोखा गर्दै द्रुत सिकाइलाई बढावा दिन शिक्षक, प्रधानाध्यापक तथा शिक्षा सम्बद्ध सरोकारवालाहरूमा ज्ञान तथा सिप विकास गर्न यो सामग्री विकास गरिएको छ ।

यस सामग्रीमा सिकाइ क्षतिको अवधारणा, सिकाइ स्तर पहिचानका लागि साधनको प्रयोग, विद्यार्थी सिकाइ स्तरको अभिलेखीकरण र वर्गीकरण, सिकाइ आपूरणका लागि योजना र कार्यान्वयन र द्रुत सिकाइसम्बन्धी विषयवस्तुहरू समावेश गरिएका छन् ।

यस तालिम सामग्रीको विकासमा संलग्न सबै विज्ञ महानुभावहरू धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । यसको कार्यान्वयनमा संलग्न महानुभावहरूबाट रचनात्मक सुझावको केन्द्र सदैव अपेक्षा गर्दछ ।

शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

विषयसूची

एकाइ	शीर्षक	पेज न.
१	सिकाइ क्षतिको अवधारणा	१
२	सिकाइ स्तर पहिचान गर्नका लागि साधन र तरिकाहरूको प्रयोग	९
३	सिकाइ स्तरको अभिलेखीकरण, विद्यार्थी वर्गीकरण र उपचारात्मक शिक्षण	१३
४	सिकाइ आवश्यकताका आधारमा रणनीति तथा क्रियाकलापहरू पहिचान, छनोट र प्रयोग	२१
५	सिकाइ आपूर्ण योजना निर्माण र कार्यान्वयन	३०
६	द्रुत सिकाइ	५१

एकाइ १ सिकाइ क्षतिको अवधारणा

परिचय

कोभिड १९ को महामारीले विद्यार्थीमा देखिएको शैक्षिक र मनोसामाजिक प्रभावको क्षति कम गर्न प्रत्येक विद्यार्थीको आवश्यकता र स्तरअनुकूल सिकाइ आपूर्ण योजनाको कार्यान्वयन जरुरी छ । बदलिँदो परिवेश अनुकूलन नवप्रवर्तन गर्दै प्रत्येक बालबालिकाको गुणस्तरीय शिक्षाका लागि प्रतिबद्धता अत्यावश्यक छ । बाध्यताबश छुटेको सिकाइका कारणले भावी जीवनमा अवरोध आउन नदिन र दीर्घकालीन रूपमा सिकाइ क्षति हुन नदिने कुरा सुनिश्चित गर्न सिकाइमा भएको क्षति आकलन गर्न जरुरी छ । यसका लागि शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयबाट सिकाइ आपूर्ण र द्रुत सिकाइ योजना (ReAL) २०७९ कार्यान्वयनमा आएको छ । सो योजनाअनुसार कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सिकाइ क्षतिसँग सम्बन्धित भई शिक्षकको पेसागत विकासका लागि तालिम सामग्री तयार गरिएको छ ।

मुख्य विषयवस्तु

(क) सिकाइ क्षति र आपूर्णसँग सम्बन्धी शब्दावली चिनारी

(ख) विश्व परिवेशमा सिकाइ क्षतिको अवस्था र सन्दर्भ

(ग) नेपालको परिवेशमा सिकाइ क्षतिको अवस्था र सन्दर्भ

(घ) सिकाइ क्षतिसँग सम्बन्धित घटना अध्ययन

(क) सिकाइ क्षति र आपूर्णसँग सम्बन्धित शब्दावली चिनारी

१. सिकाइ सङ्कट (Learning Crisis)

विद्यार्थीलाई विद्यालय पठाउन नसक्नु, सिकाइका लागि सिकारुले पहुँच प्राप्त गर्न नसक्नु, शिक्षकले निर्धारित विषयवस्तुका आधारभूत पक्ष सिकाउने अवसर प्राप्त नहुनु, सिकाइको अवस्था सुधार गर्न नपाउनु र सिकाइका लागि उपयुक्त मनोसामाजिक वातावरण सिर्जना गर्न नसक्नु नै सिकाइ सङ्कट हो । सिकाइ सङ्कटमा निम्नलिखित पक्षहरू पर्छन् :

- निर्धारित पाठ पढ्न र बुझ्न नसक्ने अवस्था
- सूचना प्रविधिमा पहुँच, सिकाइका साधन प्राप्तिका कठिनाइ र घरायसी सहयोगमा कमी भएको अवस्था
- सिकाइ सक्रियता आकलन गर्न नसकिएको अवस्था
- आत्मबोध, अवसर र कमाइका अवसरमा कमी आएको अवस्था
- सूचना प्राप्तिका कमी आएको अवस्था
- आधारभूत सिप (साक्षरता र गणितीय) हासिल हुन नसकेको अवस्था
- सिकाइ उपलब्धिमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा पछि परेको अवस्था
- सिकाइको राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षण, विश्लेषण र अन्तर्क्रियामा कठिनाइ आएको अवस्था

२. सिकाइ गरिबी (Learning Poverty)

निर्धारित उमेर समूहका विद्यार्थी (सामान्यतया १० वर्ष) ले विद्यालय जान नसक्दा पढाइमा विकास गर्नुपर्ने दक्षता विकास गर्न नसक्ने अवस्था सिर्जना हुनु सिकाइ गरिबी हो। यो लिखित सामग्री पढ्न नसकी बुझ्ने क्षमता वा प्रवीणता विकास गर्न नसकेको अवस्था पनि हो। सिकाइ क्षमतामा हुने प्रवीणताले कमाइ, वृत्ति, सिप, स्वास्थ्य, पारिवारिक शान्ति, मानव पुँजी, दिगो विकास र गरिबी निवारण समेतमा प्रभाव पार्ने भएकाले यसलाई सिकाइ गरिबीका रूपमा लिइन्छ। सिकाइ गरिबी मूलतः भाषिक क्षमताबाट सिकाइमा पर्ने नकारात्मक स्थानान्तरण हो। विश्वव्यापी रूपमा हेर्दा हरेक १० जना बालबालिकाहरूमध्ये ६ जना सिकाइ गरिबीबाट प्रभावित रहेको पाइन्छ। अर्थात् उनीहरू १० वर्षको उमेरसम्ममा पनि एउटा साधारण सामग्री पनि पढ्न र बुझ्न सक्दैनन्। विद्यार्थीमा आधारभूत सिकाइ हासिल नहुँदा बालबालिका र युवाहरूले शिक्षाबाट हासिल गर्नुपर्ने अन्य सबै सिकाइ, ज्ञान र उच्च तहका सिपहरू हासिल गर्न सक्दैनन्।

सिकाइ गरिबीका सूचक गहन र समीक्षात्मक बुझाइमा कठिनाइ, क्रमबद्ध सिकाइ श्रृङ्खला टुटाइ र अन्य विषयको आधारभूत सिकाइमा कमी हुन्। सिकाइ गरिबी विद्यालय बाहिर रहेका विद्यार्थी र सिकाइको अवसर बाहिर रहेका विद्यार्थीको सिकाइ अवस्थाबाट निर्धारण हुन्छ। सिकाइ गरिबीमा निम्नलिखित पक्षहरू समावेश हुन्छन्:

- विद्यालयबाहिर रहँदा सिकारूमा भएको सिकाइको क्षति
- सिकाइको अवसर प्राप्त गर्न नसक्दा सिकाइमा भएको क्षति
- सिकारूले साधारण, छोटा, वर्णनात्मक र खोजपरक सामग्री प्रवाहपूर्ण अवस्थामा पढ्न नसक्ने अवस्था
- विद्यालयीय सहभागिता र सिकाइको आकलन हुन नसकेको अवस्था
- सिकाइमा भएको वास्तविक क्षति आकलन र आपूर्ण योजना निर्माण नभएको अवस्था

३. सिकाइ क्षति (Learning Loss)

विद्यालय बन्द भएको अवस्थामा विद्यार्थीले विषयवस्तुका बारेमा शिक्षकसँग प्रत्यक्ष सम्पर्क गरी छलफल र अन्तर्क्रिया गर्न नपाउँदा सिकाइमा भएको क्षति नै सिकाइ क्षति हो। ज्ञानको स्थानान्तरणमा कमी, घरमा सिकेका ज्ञान र विद्यालयमा सिक्नुपर्ने ज्ञानबिचको तुलना हुन नसकेको अवस्था र बालबालिका विद्यालय जान नसक्दा उनीहरूको सिकने समयको सदुपयोग हुन नसकेको अवस्थाले सिकाइ क्षति निम्त्याउँछ। सिकाइ क्षतिले निम्न पक्षलाई समेटेको हुन्छ।

- उच्चारण र पठनमा समस्या
- सिकाइको दैनिक मूल्याङ्कनमा कठिनाइ
- सिकाइ उपलब्धिको आकलन र वृद्धि गर्न नसकेको अवस्था
- उपचारात्मक सिकाइ हुन नसकेको अवस्था
- प्रश्नोत्तर, तर्कशीलता र सिर्जनशीलताको कमी
- विद्यालय बन्द हुँदा सिकाइमा प्रगति हुन नसकेको अवस्था
- गृहकार्य, परियोजना कार्यको अभावमा अभिभावक सहयोग पाउन नसकेको अवस्था

४. सिकाइ आपूरण (Learning Recovery)

सिकाइ आपूरण भनेको मूल रूपमा औपचारिक सिकाइमा भएको क्षतिलाई दृष्टिगत गर्दै सामाजिक तथा संवेगात्मक सिकाइ र समग्र शैक्षिक पक्षमा सुधार ल्याउन गरिने शिक्षण सिकाइको प्रयत्न हो । सिकाइ आपूरणसँग निम्नलिखित पक्ष सम्बन्धित हुन्छन् :

- विद्यार्थीलाई नियमित तथा थप कार्यकलापमा सहभागी गराउन सक्ने वातावरण
- सामाजिक सञ्जाल र सामुदायिक सहभागिता
- विद्यालयबाहिर रहेका विद्यार्थीलाई सिकाइको पहुँच विस्तार
- विद्यालय र परिवारबाट सिकाइका लागि थप लगानी
- शिक्षकलाई कक्षा शिक्षणमा प्रयोग गर्ने थप सामग्रीको विकास तथा वितरण
- वर्गीकृत विद्यार्थीका लागि विशिष्ट सिकाइ क्रियाकलापको योजना
- एउटै क्रियाकलापबाट सिकाउन सकिने विषयवस्तु, एउटै सामग्री र विधिबाट सिकाउन सकिने विषयवस्तु र एकै प्रकारका मूल्याङ्कन साधन प्रयोग गर्न सकिने विषयवस्तु निर्धारण गरी एकीकृत शिक्षण सिकाइ रणनीति विकास र प्रयोग
- विद्यार्थीमा भएको सिकाइ क्षतिको प्रतिकार्यात्मक सुधार

(ख) विश्व परिवेशमा सिकाइ क्षतिको अवस्था र सन्दर्भ

कोभिड १९ महामारीको विश्वव्यापी प्रभावले विश्वभर सिकाइका अवसरमा असमानता सिर्जना भएको छ । यसबाट विश्वका १ अरब ६० करोड विद्यार्थीमा प्रत्यक्ष प्रभाव परेको छ । यसबाट सीमान्तकृत समुदायका बालबालिका र युवा सिकाइको अवसरबाट बढी वञ्चित भएका छन् । प्रत्यक्ष कक्षाको अभावले सिकाइ छोड्नेको सङ्ख्या बढाएको छ । सिकाइको वैकल्पिक माध्यमका रूपमा प्रयोग गरिए पनि यसको गुणस्तर र प्रभावकारिता कमजोर देखियो । युनेस्कोले गरेको अध्ययनअनुसार सन् २०२० देखि २०२२ सम्ममा कोभिडका कारण दक्षिण एसियामा १२.४ महिना बराबरको सिकाइ क्षति भएको छ । क्षतिको अवस्था हेर्दा ल्याटिन अमेरिकामा ११.७ महिना, पूर्वी एसिया र प्रशान्त क्षेत्रमा ६.६ महिना, मध्य एसिया र अफ्रिकामा ६.४ महिना, सब सहारा र अफ्रिकामा ६.२ महिना, उत्तर अमेरिकामा ४.३ महिना, युरोप र मध्य एसियामा ३.६ महिना र विश्वको समग्रमा ८.२ महिना बराबरको क्षति भएको देखिन्छ । दक्षिण एसियामा वैयक्तिक शिक्षण नभएको, आंशिक रूपमा विद्यालय सञ्चालन भई सिकाइ गर्न नसकिएको, वैकल्पिक सिकाइ प्रभावकारी नभएको र विद्यालय बन्द रहेका कारण सिकाइ क्षति बढी भएको देखिएको छ । स्रोत : (UNESCO, World Bank https://www.mckinsey.com/industries/education/our-insights/how-covid-19-caused-a-global-learning-crisis?fbclid=IwAR1KrKQVZfOdXOGw1o7sPhXUv6_2PID-AKKqyNIFcHj1FLIdLGP8t8sbQtA)

कोभिड महामारीले शिक्षामा सङ्कट र असमानता ल्यायो । वैकल्पिक माध्यमको शिक्षण सिकाइमा शिक्षकको दक्षता कमजोर हुनु, सूचना प्रविधिमा परिवारको लगानी क्षमता कमजोर हुनु, डिजिटल साक्षरताको कमी र सामाजिक मूल्यमान्यताका कारण वैकल्पिक माध्यमसमेत प्रभावकारी नहुँदा विश्वव्यापी रूपमा सिकाइको क्षति संवेदनशील विषय बन्यो । विद्यालय खुल्दा समेत विद्यार्थीको सिकाइमा क्षति भइसकेकाले पुनः सिकाइ आपूरणको अवस्था सिर्जना भयो । विद्यालयमा खाजाको अभावले बालबालिकामा पोषणको कमी, युवामा मानसिक समस्या, बालिकामा छिटो विवाह हुने अवस्था, घरेलु हिंसा र सिकाइका अवसरबाट वञ्चित हुने अवस्था सिर्जना भएको हो । यसले अबको सिकाइमा पाठ्यक्रम र सिकाइमा एकीकृत रणनीति प्रयोग गर्दै सूचना प्रविधिलाई सिकाइको माध्यमका रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने र वर्गीकृत सिकारूका लागि भिन्न भिन्न सिकाइ विधि प्रयोग गर्न शिक्षकको दक्षता आवश्यक छ । यसका लागि संश्लेषित पाठ्यक्रम, शिक्षण सिकाइ समय वृद्धि, लक्षित कार्यकलाप, संरचित शिक्षण विधि, साना समूहमा सिकाइ, वैयक्तिक सिकाइ, स्वप्रेरित सिकाइ जस्ता द्रुत सिकाइ रणनीतिमा जोड दिनुपर्छ । यस्तै दिवा खाजा, मनोसामाजिक सहयोग, मानसिक

स्वास्थ्य, दूर सिकाइ र उपचारात्मक शिक्षण सिकाइका कार्यक्रममा विश्वव्यापी रूपमा जोड दिइएको छ । सिकाइ आपूर्णका लागि नीतिगत रूपमा नै सुधारको समेत आवश्यकता छ ।

विश्व परिवेशमा सिकाइ क्षतिको आपूर्णका लागि भएका प्रयास

कोभिड १९ को महामारीपश्चात् विश्व परिवेशमा विद्यार्थीको सिकाइ क्षति आपूर्णका लागि देहायका प्रयासहरू भएका पाइन्छन् :

- विश्व बैङ्क, युनिसेफ, युनेस्को जस्ता संस्थाबाट कोभिडले पारेको प्रभाव, सिकाइ क्षति सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरिएको
- सिकाइ सङ्कट अवस्था अध्ययनले पाठ्यक्रम समायोजन, शैक्षणिक समयको बढोत्तरी, सिकाइ सक्षमताको सुधार तथा मनोसामाजिक परामर्शलगायतका सुझाव दिएको
- विद्यार्थीको सिकाइ क्षतिलगायतका पक्षमा तुलनात्मक अध्ययन, अनुसन्धान र प्रकाशन गर्ने कार्य गरेको
- राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय नीति योजना, कार्यक्रम बनाई कार्यान्वयन भएको
- सिकाइ क्षति आपूर्णका लागि सरोकारवालाहरूबिच बहस, पैरवी, अन्तर्क्रिया कार्यक्रम आयोजना गरिएको
- डिजिटल एप, अनलाइन माध्यमबाट विद्यार्थीको सिकाइ सम्बद्ध कार्यहरू गरिएको
- स्वास्थ्य मापदण्ड अपनाइ सिकाइ निरन्तरताका लागि विद्यालय खुला राख्ने प्रयास गरिएको
- विद्यालयमा सङ्क्रमण सुरक्षाका उपायहरू अवलम्बन गरिएको
- वैकल्पिक सिकाइका विभिन्न तरिकाहरू शिक्षक सहयोग, अभिभावकको सहभागिता, सञ्चार प्रविधिको प्रयोग जस्ता पक्षको कार्यान्वयन गरिएको
- शैक्षिक वर्षको अवधि र कक्षा पिरियडको समय आवश्यक रूपमा समायोजन गरिएको
- विशेष कक्षा, अतिरिक्त सहयोग, tuitoring, Catch up course, extra help जस्ता अतिरिक्त सिकाइका कार्यहरू गरिएका
- वैयक्तिक सिकाइ योजना तयार गरिएको
- विद्यालयपछिको समयमा सिकाइ कार्य गरिएको
- बिदाको उपयोग गरी सिकाइसम्बद्ध कार्यकलाप गरिएको
- लम्बीय पाठ्यक्रम समायोजन र एकीकृत सिकाइ योजना तयार गरिएको

(ग) नेपालको परिवेशमा सिकाइ क्षतिको अवस्था र सन्दर्भ

कोभिड-१९, भूकम्पलगायतका असहज परिस्थितिले बालबालिकाको सिकाइ प्रक्रियामा असर पुगिरहेको छ । २०७२ सालको भूकम्पपश्चात् धेरै विद्यालयमा क्षति पुगेको थियो । विद्यालयहरू केही समयका लागि बन्द भएका थिए । विद्यालयको भौतिक संरचनामा असर पुगेको थियो । नियमित पठनपाठन अवरूद्ध थिए । भूकम्पपश्चात् कोभिड-१९ को सङ्क्रमणले २०२० मार्च १९ मा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको सूचनाबमोजिम अर्को सूचना प्रकाशित नभएसम्मका लागि धेरै विद्यालयहरू बन्द भएका थिए । २०२० मार्च २४ गतेदेखि नेपाल सरकारले पूर्ण लकडाउन घोषणा गरेपछि लामो समयसम्म विद्यालयहरू बन्द भए । यसले विद्यार्थीको नियमित पठनपाठन अवरूद्ध भयो । जसले विद्यार्थीको सिकाइमा क्षति पुग्यो ।

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, सानोठिमीबाट २०१९ मा प्रकाशित प्रतिवेदनले २८ प्रतिशत विद्यार्थीले गणितमा, ४५ प्रतिशत विद्यार्थीले मात्र नेपाली विषयमा हासिल हुनुपर्ने न्यूनतम सक्षमता हासिल गरेको देखाएको छ -GON. 2019. National

Assessment of Student Achievement, 2018: Main Report. Ministry of Education, Science and Technology, Education Review Office, Sanothimi, Bhaktapur)। शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, सानोठिमिले गरेको अर्को अध्ययनले ८.४१ प्रतिशत विद्यार्थीले मात्र शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले तोकेको कक्षा स्तरअनुसारको पठन सिपको मापदण्ड पूरा गरेको देखाएको छ। कक्षा १ देखि ३ का विद्यार्थीले एक मिनेटमा ४५ शब्द पढ्न र ८० प्रतिशत बोध प्रश्नको उत्तर दिन सक्ने आधार सूचक निर्धारण गरिएको छ। (GoN. 2020. National Assessment of Reading and Numeracy in Grade 3. Ministry of Education, Science and Technology, Education Review Office, Sanothimi, Bhaktapur.) फ्ल्यास रिपोर्ट-II (२०२१-२०२२) ले १३.६% बालबालिकाहरू पूर्व प्राथमिक तहमा, १४.५% विद्यार्थीहरू निम्न आधारभूत तहमा (कक्षा १-५) र १०.५% विद्यार्थी उच्च आधारभूत तहमा (कक्षा ६-८) शैक्षिक वर्षको अन्तसम्ममा विद्यालय छोडेको देखाएको छ। २०७८ सालको माध्यमिक शिक्षा परीक्षाको (एसईई) नतिजामा पनि विद्यार्थीको गुणस्तर र नतिजा खस्कंदो देखिएको छ। यी विभिन्न अध्ययनअनुसार विद्यार्थीको सिकाइ स्तर खस्कंदै गएको देखिन्छ।

नेपालको परिवेशमा सिकाइ क्षतिको आपूर्णका लागि भएका प्रयासहरू

भूकम्प र कोभिड १९ को महामारीपश्चात् विद्यार्थीको सिकाइ क्षति आपूर्णका लागि विविध प्रयासहरू भएका छन्। यसलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ :

- कोभिडले पारेको प्रभावका सम्बन्धमा बहस, पैरवी, अन्तक्रिया कार्यक्रम आयोजना गरिएका
- डिजिटल एप, अनलाइन माध्यमबाट विद्यार्थीको सिकाइ सम्बद्ध कार्यहरू गरिएको
- विद्यालयमा सङ्क्रमण सुरक्षाका उपायहरू अवलम्बन गरिएको
- वैकल्पिक सिकाइका विभिन्न तरिकाहरू शिक्षक सहयोग, अभिभावकको सहभागिता, सञ्चार प्रविधिको प्रयोग जस्ता पक्षको कार्यान्वयन गरिएको
- शैक्षिक वर्षको अवधि र कक्षा पिरियडको समय आवश्यक रूपमा समायोजन गरिएको
- विद्यालय पुनः सञ्चालन सम्बन्धी कार्यढाँचा, २०७७ विकास भएको
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट पाठ्यवस्तु समायोजन ढाँचा २०७८ विकास भई कार्यान्वयन भएको
- आधारभूत तह कक्षा १ देखि ८ सम्मका बालबालिकाका लागि अभिभावकको सहयोगमा घरमा नै गर्न सकिने क्रियाकलापहरू समावेश गरी नेपाली, अङ्ग्रेजी, विज्ञान र नेपाली विषयका विषयगत पाठ्यसामग्रीहरू विकास भएको
- विद्यार्थीहरू घरमा बसेर अनलाइनको माध्यमबाट सिकाइ क्रियाकलापमा सहभागी भएका
- दूर शिक्षा प्रणालीबाट शिक्षक पेसागत विकास तालिम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७ कार्यान्वयनमा आई शिक्षकको पेसागत विकासका तालिमहरू अनलाइनबाट सञ्चालन गरिएको
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहिलो चरण र दोस्रो चरणको टिपिडी तालिम पाठ्यक्रम विकास भई शिक्षकको पेसागत विकासका कार्यक्रम गरिएको
- Common Guideline to Develop Training Contents on Digital Skills for English, Nepali, Mathematics, Science, and Social Studies Teachers (Training Contents for Trainers) विकास गरिएको
- सिकाइ आपूर्णका लागि नेपाली, गणित, अङ्ग्रेजी, सामाजिक र विज्ञान विषयको डिजिटल सिप विकासको विषयवस्तु विकास गरिएको

- सिकाइ आपूरणका लागि आधारभूत तहको नेपाली, गणित, अङ्ग्रेजी, सामाजिक र विज्ञान विषयको शिक्षक स्रोत सामग्री विकास गरिएको
- सिकाइ चौतारी (Learning Portal) विकास, सञ्चालन, प्रयोग र सम्भार कार्यविधि, २०७८ विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको
- विद्यालय तहको अनिवार्य विषयको श्रव्यदृश्य पाठहरू विकास भई विभिन्न टेलिभिजनबाट प्रसारण भइरहेको साथै NCED Virtual नामको youtube channel अपलोड भएको
- शिक्षकको सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी क्षमता विकासका लागि प्रशिक्षक प्रशिक्षण र शिक्षक तालिम सञ्चालन गरिएको
- सिकाइ क्षति आपूरणका लागि सरोकारवालाहरूबिच बहस, पैरवी, अन्तर्क्रिया कार्यक्रम आयोजना गरिएको र सोको आधारमा नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्था गरिएको
- स्वास्थ्य मापदण्ड अपनाई सिकाइ निरन्तरताका लागि विद्यालय खुला राख्ने प्रयास गरिएको
- विद्यालयमा सङ्क्रमण सुरक्षाका उपायहरू अपलम्बन गरिएको
- वैकल्पिक सिकाइका विभिन्न तरिकाहरू शिक्षक सहयोग, अभिभावकको सहभागिता, सञ्चार प्रविधिको प्रयोग जस्ता पक्षको कार्यान्वयन गरिएको
- विशेष कक्षा, अतिरिक्त सहयोग, tuitorning, Catch up course, extra help जस्ता अतिरिक्त सिकाइका कार्यहरू गरिएको
- वैयक्तिक सिकाइ योजना तयार गरिएको
- विद्यालयपछिको समयमा सिकाइ कार्य गरिएको
- बिदाको उपयोग गरी सिकाइसम्बद्ध कार्यकलाप गरिएको

विद्यार्थीको सिकाइ क्षति आपूरणका लागि गर्न सकिने कार्यहरू

विद्यार्थीको सिकाइ क्षति आपूरणका लागि देहायअनुसारका कार्यहरू गर्न सकिन्छ :

- सिकाइ आपूरण योजना बनाउने
- विद्यार्थीको अवस्था पहिचानका लागि परीक्षण साधनहरूको विकास र प्रयोग
- विद्यार्थीलाई नियमित तथा थप कार्यकलापमा सहभागी गराउन सक्ने वातावरण बनाउने
- सामाजिक सञ्जाल र सामुदायिक सहभागिता बढाउने
- विद्यालयबाहिर रहेका विद्यार्थीलाई सिकाइको पहुँच विस्तार गर्ने
- विद्यालय र परिवारबाट सिकाइका लागि थप लगानी गर्ने
- वर्गीकृत विद्यार्थीका लागि विशिष्ट सिकाइ क्रियाकलापको योजना विकास र सहजीकरण गर्ने
- शिक्षकलाई कक्षा शिक्षणमा प्रयोग गर्ने थप सामग्रीको विकास तथा वितरण गर्ने
- एउटै क्रियाकलापबाट सिकाउन सकिने विषयवस्तु, एउटै सामग्री र विधिबाट सिकाउन सकिने विषयवस्तु र एकै प्रकारका मूल्याङ्कन साधन प्रयोग गर्न सकिने विषयवस्तु निर्धारण गरी शिक्षण सिकाइ रणनीति विकास गर्ने

- एकीकृत सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अपनाउने
- विद्यार्थीको सिकाइ अभिवृद्धि तथा आपूर्णका लागि अतिरिक्त समयमा कक्षा सञ्चालन गर्ने
- सिकाइको स्तरअनुसार विद्यार्थीहरूलाई समूह समूहमा विभाजन गरी उपचारात्मक सिकाइ सहायता प्रदान गर्ने
- वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका २०७७ ले निर्दिष्ट गरेको आधारमा वैयक्तिक तरिकाबाट सिकाइ सहयोग गर्ने
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको माध्यमबाट सहजीकरण गर्ने

(घ) सिकाइ क्षतिसँग सम्बन्धित घटना अध्ययन

घटना १

कोभिड महामारीपछि सुनयना स्कुल जान तयार हुँदै थिइन् । उनका बा खेततिर लागे । आमा छिमेकीको मेला गइन् । सुनयनाले एउटा किताब र कापी मात्र भेटिन् । उनको झोला थिएन । हतार हतार उनी विद्यालय पुगिन् । त्यहाँ उनका साथी पनि थिए । प्रार्थनापछि सबै कक्षामा पसे । पहिलो दिन भए पनि शिक्षकले आज शब्दार्थ र वाक्य निर्माणसम्बन्धी शिक्षण सुरु गरे । कक्षाका केही विद्यार्थीले शब्दको अर्थ बताउन सके । केही विद्यार्थीले शिक्षकले दिएका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गरे । केहीले नयाँ नयाँ वाक्य निर्माण गरेर पनि सुनाए । सुनयना र उनका केही साथीले न त शब्दको अर्थ बताउन सके न त वाक्य निर्माण गर्न नै सके । शिक्षकले पनि सुनयनालाई नै सङ्केत गर्दै भने, "सुनयना ! तीन कक्षामा पुग्दा पनि तिमीलाई यति कुरा आउँदैन ? के भयो पढ्न मन छैन ?" सुनयनाले घोसे मुटो लाइन् । उनलाई कक्षामा लज्जित भएको महसुस भयो । उनी निराश बनेर घर पुगिन् । बेलुका खाना खाइसकेपछि आमाबासँग उनले भनिन्, "भोलिदेखि म पनि तपाईंहरूसँगै काममा जान्छु ल ।"

(क) सुनयनासँग किताब र झोला नहुनुको कारण के हो ?

(ख) शिक्षकको शिक्षण योजनामा कुन पक्ष सुधार गर्नुपर्ला ?

(ग) सुनयनाले शब्दको अर्थ बताउन र वाक्य निर्माण गर्न नसक्नुका कारण के के हुन् ?

(घ) सुनयनाले बाआमासँगै काममा जान्छु भन्नुका कारण के के हुन् ?

(ङ) तपाईं भए यो कक्षा कसरी व्यवस्थापन गर्नुहुन्थ्यो ?

घटना २

राजनले कोभिडको समयमा अनलाइन कक्षामा पढे । ज्यामिति आकार चिन्न र कोर्न उनलाई कठिन भयो । शिक्षकले मूल्याङ्कन गर्दा उनले यो कार्य राम्रोसँग गर्न सकेनन् । विद्यालय खुलेपछि शिक्षकले ठोस ज्यामितीय आकार देखाएर सिकाउनुभयो । रमीलाले पनि राजनलाई यो कुरा सिक्न थप सहयोग गरिन् । अहिले राजनले ज्यामितीय आकार चिन्न र चित्र कोर्न सक्छन् ।

(क) राजनले सुरुमा किन ज्यामिति आकार चिनेनन् ?

(ख) उनलाई ज्यामितीय आकार कोर्न किन कठिन भयो ?

(ग) साथी र शिक्षकको सहयोगले राजनलाई कसरी सहयोग पुग्यो ?

(घ) ज्यामितीय आकारको ठोस धारणा सिकाउन तपाईं के कस्ता क्रियाकलाप गर्नुहुन्छ ?

घटना ३

शिक्षकले कक्षा सुरु गर्नुभयो । आजको कक्षामा विद्यार्थीले आफ्नो परिवेशलाई समेटेर पाँच वाक्य लेख्नुपर्ने थियो । शिक्षकले कसरी लेख्ने भन्ने बारेमा सामान्य छलफल गरेर लेखनका लागि समय दिनुभयो । विद्यार्थीले आफ्नै ढङ्गले लेख्नुभयो । शिक्षकले निरीक्षण गरिरहनुभयो । सर्मिलाले दुइटै वाक्य लेखिन् तर वर्णविन्यास र सङ्गति मिलेन । रमिलाले लेखेका पाँचै वाक्य शुद्ध थिए । अनामिका र अभिशोकले चाहिँ एउटा शब्द पनि लेख्न सकेनन् । शिक्षकले किन नलेखेको भनी सोध्दा रमेशले भने, "सर ! उनीहरूका घरमा सिकाइदिने कोही छैनन् । राम्ररी लेख्न जानेकै छैन उनीहरूले । म सिकाइदिऊँ सर?" कुरा सुन्ने बित्तिकै शिक्षकले रमेश, अनामिका र अभिशोकको समूह बनाई कक्षाकार्य सुरु गर्नुभयो ।

(क) शिक्षकले भाषाको कुन सिप कसरी सिकाउन खोज्नुभयो ?

(ख) सर्मिला, अनामिका र अभिशोकमा देखिएका कमजोरी के कारणले सिर्जना भएका हुन् ?

(ग) रमेश, अनामिक र अभिशोकको समूह कार्यबाट कुन कुन पक्षमा सुधार आउँछ ?

(घ) तपाईंको कक्षामा पनि माथिकै परिवेश जस्तो परिवेश भएमा तपाईं कुन कुन सिकाइ क्रियाकलापको उपयोग गर्नुहुन्छ ?

घटना ४

आमाले भरतलाई भन्नुभयो, " हैन कति चलाउँछौं बाबु त्यो मोबाइल ? स्कूल नलागेर पनि हैरान नै भइसक्यो । दिदी अनामिका चाहिँ पनि ल्यापटपमा बस्दा बस्दा एकोहोरी भइसकी । चाहिने कुरा हेर्छन् कि नचाहिने हेर्छन् कुन्नि ?" आमा अझै धेरै कुरा भन्दै हुनुहुन्थ्यो । राजकिशोर मोबाइलमा एकोहोरिएको थियो । दिदीभाइले बाआमालाई अनलाइन कक्षामा छौं भन्थे । दिदीलाई त मोबाइल र ल्यापटप लतले हैरानी भएको थियो । मोबाइल लत र आमाबाबुले बढी दबाव दिने, एकान्तमा बस्ने कारणले उनी डिप्रेसनमा गइसकेकी थिई । भर्चुअल कक्षाका सिकाइका नाममा उनीहरू दुवैमा सिकाइ भएको थिएन । शिक्षकको परामर्श र निरीक्षण पनि यस माध्यममा कमजोर नै हुने रहेछ । आजकल त उनमा ढोका थुनेर ल्यापटपमा बस्ने, राती ढिलोसम्म नसुत्ने, झडङ्ग रिसाउने जस्ता बानीको विकास भएको छ । भाइ राजकिशोर पनि कम बोल्ने, भनेको नटेर्ने र मोबाइलमै भुम्मिन थालिसकेको छ ।

(क) माथिको परिवेश सिकाइमा हुने कुन प्रकारको कमजोरीसँग सम्बन्धित छ ?

(ख) भर्चुअल सिकाइ सिकारुका लागि कसरी फाइदाकारी वा बेफाइदाकारी बन्न सक्छ

(ग) राजकिशोर र अनामिकामा उल्लिखित अवस्था देखिनुका कारण के के हुन सक्छन् ?

(घ) राजकिशोर र अनामिकालाई सिकाइतर्फ सक्रिय बनाउन तपाईंके के गर्न सक्नुहुन्छ ?

सन्दर्भ सामग्री

- सिकाइ आपूर्ण र द्रुत सिकाइ योजना (ReAL Plan)
- UNESCO, World Bank https://www.mckinsey.com/industries/education/our-insights/how-covid-19-caused-a-global-learning-crisis?fbclid=IwAR1KrKQVZfOdXOGw1o7sPhXUv6_2PID-AKKqyNIFcHj1FLIdLGP8t8sbQtA
- GON. 2019. National Assessment of Student Achievement, 2018: Main Report. Ministry of Education, Science and Technology, Education Review Office, Sanothimi, Bhaktapur
- GoN. 2020. National Assessment of Reading and Numeracy in Grade 3. Ministry of Education, Science and Technology, Education Review Office, Sanothimi, Bhaktapur.
- सिकाइ चौतारी (Learning Portal) विकास, सञ्चालन, प्रयोग र सम्भार कार्यविधि, २०७८
- विद्यालय पुनः सञ्चालन सम्बन्धी कार्यढाँचा, २०७७

एकाइ २

सिकाइ स्तर पहिचान गर्नका लागि साधन र तरिकाहरूको प्रयोग

परिचय

व्यक्तिगत विभिन्नता मानवीय विशेषता हो । व्यक्तिगत विभिन्नताकै कारण विद्यार्थीहरूको सिकाइ क्षमता पनि फरक फरक नै हुन्छ । फरक क्षमता भएका विद्यार्थीहरूलाई एकै स्थानमा एकै खालको विषयवस्तु, एकै खालको विधि र एकै खालको सामग्रीमा आधारित भएर शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा सिकाइको स्तरमा फरकपना आउँछ । सिकाइ स्तर फरक हुनु भनेको स्वभाविक कुरा हो । सामान्य वा असामान्य जुनसुकै अवस्थामा पनि विद्यार्थीहरू विभिन्न सिकाइ स्तरका हुन्छन् । नेपालमा भएका विद्यार्थी उपलब्धिसम्बन्धी अध्ययनहरूले विद्यार्थीहरूको उपलब्धि अत्यन्तै न्यून रहेको देखाएका छन् । कोभिड महामारीका कारणले भएको विद्यालय बन्दाबन्दीले त उपलब्धि स्तर अझै खस्काएको छ । नेपालमा विद्यार्थीहरूको सिकाइ क्षतिको अवस्था सरकारी तवरबाट मापन भएको छैन । तथापि विश्वभर गरिएका सर्वेक्षणहरूले विद्यार्थीहरूको सिकाइमा ठुलो क्षति पुगेको अनुमान गरेका छन् । कोभिडका कारणले विद्यार्थीहरूमा भएको सिकाइ क्षतिको आपूर्णका लागि युनेस्को, युनिसेफ, वर्ल्ड बैङ्क जस्ता संस्थाहरूको सहयोगमा विश्वभर विभिन्न योजनाहरू कार्यान्वयनमा ल्याइएका छन् ।

नेपालमा पनि कोभिडका कारणले भएको सिकाइ क्षति आपूर्ण गरी विद्यार्थीहरूको सिकाइलाई उपयुक्त स्तरमा पुर्याउनका लागि सिकाइ क्षति आपूर्ण र द्रुत सिकाइ योजना ल्याइएको छ । सिकाइ क्षति कति भएको छ भन्ने थाहा पाउन र द्रुत सिकाइका लागि कस्ता रणनीतिहरू अपनाउनुपर्छ भन्ने सम्बन्धमा थाहा पाउनका लागि विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तर पहिचान गर्न सक्नुपर्छ । सिकाइ स्तर पहिचान नगरीकन सिकाइमा भएको क्षतिको मात्रा र त्यसको आपूर्णका रणनीतिहरू तय गर्न सकिँदैन । सिकाइ स्तर पहिचान गरी सिकाइमा भएको क्षति पत्ता लगाउनका लागि परीक्षा वा त्यस्तै कुनै किसिमको साधनको आवश्यकता पर्छ । सिकाइ आपूर्ण र द्रुत सिकाइ योजनाबमोजिम शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले आधारभूत तहका विभिन्न विषयमा निदानात्मक साधनका रूपमा प्रश्नपत्रहरू बनाएको छ । ती प्रश्नपत्र नेपाली र गणित विषयमा कक्षा ३ देखि कक्षा ८ का लागि तथा अङ्ग्रेजी र विज्ञान विषयमा कक्षा ६ देखि कक्षा ८ का लागि विकास गरिएका छन् ।

शिक्षकले विद्यार्थीहरूलाई कक्षाकोठामा ती प्रश्नपत्रहरूको जवाफ लेख्न लगाई उनीहरूले दिएको जवाफका आधारमा सिकाइ स्तर पहिचान गर्नुपर्छ । सिकाइ स्तरका आधारमा विद्यार्थीहरूलाई आधारभूत तहभन्दा मुनिका विद्यार्थी, आधारभूत तहका विद्यार्थी, औसत विद्यार्थी, निपुण वा कुशल विद्यार्थी र उत्कृष्ट विद्यार्थी गरी पाँच समूहमा वर्गीकरण गरिएको छ । वर्गीकृत समूहका आधारमा उपयुक्त खालका शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप निर्माण र सञ्चालन गरी सिकाइमा भएको क्षति आपूर्ण गर्ने गरी ती परीक्षण साधनहरू निर्माण गरिएका छन् । यस एकाइमा सिकाइ स्तर पहिचान गर्ने साधनको परिचय, ती साधनको प्रयोग विधि र अभ्यासका बारेमा जानकारी दिइने छ ।

मुख्य विषयवस्तु

(क) निदानात्मक साधनको परिचय

(ख) निदानात्मक साधनको प्रयोग विधि

विस्तृतीकरण

(क) निदानात्मक साधनको परिचय

निदानात्मक मूल्याङ्कन भनेको विद्यार्थीको ज्ञान र सिपहरूको परीक्षण, कमजोरीहरूका सबलताको लागि गरिने मूल्याङ्कन हो। यस्तो मूल्याङ्कन विद्यार्थीलाई कक्षा विद्यार्थीले सिक्न नसकेका कुराहरू पत्ता लगाई कस्तो किसिमको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरेर विद्यार्थीमा सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन सकिन्छ भन्ने कुरा यकिनका लागि गरिन्छ। अर्थात् विद्यार्थी हाल सिकाइको कुन अवस्थामा छन् भनी पहिचान गर्न निदानात्मक मूल्याङ्कन गरिन्छ। निदानात्मक मूल्याङ्कनका साधनहरूले शिक्षकहरूलाई वैयक्तिक शिक्षण गर्न र सिकाइमा पछि परेका बालबालिकाहरूका लागि उपयुक्त रणनीतिहरू अपनाई शिक्षण गर्न सूचना प्रदान गर्छ। निदानात्मक साधनहरू प्रयोग गर्नका लागि सजिलो खालका अनौपचारिक साधन पनि हुन सक्छन्।

सिकाइ क्षति आपूर्ण र द्रुत सिकाइ योजनाबमोजिम विद्यार्थीले कक्षा तहको न्यूनतम सिकाइ हासिल गरे नगरेको यकिन गर्नका लागि शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले नेपाली, अङ्ग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयका निदानात्मक साधनहरूको विकास गरेको छ। नेपालका लागि तयार पारिएको सिकाइ आपूर्ण र द्रुत सिकाइ योजनाले कक्षा ३ देखि कक्षा ८ सम्मलाई लक्षित गरेको र तल्ला कक्षाहरूमा गणितीय र साक्षरता सिपको मापन गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलन अनुरूप कक्षा ३ देखि ५ का लागि नेपाली र गणित र कक्षा ६ देखि कक्षा ८ सम्मका लागि अङ्ग्रेजी र विज्ञान विषयको कक्षागत निदानात्मक साधनहरू निर्माण गरिएका छन्।

निदानात्मक साधनको विकासमा अपनाइएका प्रक्रियाहरू निम्नबमोजिम रहेका छन् :

- नेपालको विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रममा न्यूनतम सिकाइ सक्षमता/उपलब्धि निर्धारण नगरिएको अवस्थामा कक्षागत र विषयगत न्यूनतम उपलब्धि हासिल भए नभएको यकिन गर्नका लागि साधन विकास गर्न कठिनाई हुने भएकाले विषय विज्ञ र शिक्षकहरू सम्मिलित समूहबाट सिकाइ आपूर्ण र द्रुत सिकाइ योजनाले तोकेका कक्षा र विषयमा हासिल गर्नुपर्ने न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि उल्लेख गरिएको न्यूनतम सिकाइ सक्षमताको मापनका लागि विषयगत र कक्षागत ढाँचा तयार पारिएको
- उक्त ढाँचाबमोजिम निर्धारित कक्षा र विषयका प्रश्नपत्रहरू तयार पारिएको
- सीमित सङ्ख्यामा भए पनि विद्यार्थीहरूबिच पूर्वपरीक्षण गरी सबै विषयका प्रश्नपत्रहरू अन्तिमीकरण गरिएको न्यूनतम सिकाइ सक्षमताको मापनका लागि विषयगत र कक्षागत ढाँचा र सोबमोजिम निदानात्मक साधनका रूपमा विकास गरिएका प्रश्नपत्रका विशेषताहरू निम्नबमोजिम रहेका छन्:

- न्यूनतम सिकाइ सक्षमता निर्धारण गर्दा सम्बन्धित विषयको तल्लो कक्षाको सिकाइ उपलब्धिलाई माथिल्लो कक्षाको न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि मानिएको
- अङ्ग्रेजी विषयमा शब्दावली, पढाइका सक्षमता, कक्षाका लागि उपयुक्त पठन सामग्री र लेखाइका सक्षमताहरू उल्लेख गरी निदानात्मक साधन निर्माणका लागि विशिष्टीकरण तालिका उल्लेख गरिएको
- नेपाली विषयमा सुनाइ, पढाइ र लेखाइका सक्षमताहरू उल्लेख गरी वर्ण पहिचान, शब्द पहिचान, वाक्य पहिचान, शब्दार्थ, श्रुतिबोध, श्रुतिलेखन, अनुलेखन र पठनबोधका कार्यहरू समावेश गरी निदानात्मक साधन निर्माणका लागि विशिष्टीकरण तालिका उल्लेख गरिएको
- गणित विषयको सबै विषयक्षेत्र तालिकीकरण गरी प्रत्येक प्रश्नका माथि विद्यार्थीले सिक्नुपर्ने कुराहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गरी निदानात्मक साधन निर्माणका लागि विशिष्टीकरण तालिका उल्लेख गरिएको
- विज्ञान विषयका सबै विषयक्षेत्र समेटी हरेक विषयक्षेत्रमा न्यूनतम जान्नुपर्ने कुराहरू उल्लेख गरी निदानात्मक साधन निर्माणका लागि विशिष्टीकरण तालिका उल्लेख गरिएको

- नमुनाका रूपमा तोकिएका कक्षा र विषयका एक सेट साधन विकास गरिएको र दिइएको ढाँचा र विशिष्टीकरण तालिका बमोजिम शिक्षकले अर्को सेट साधनको पनि विकास गर्न सक्ने

(ख) निदानात्मक साधनको प्रयोग विधि

विद्यार्थीको हालको सिकाइ स्तर पहिचानका लागि निदानात्मक साधनको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । निदानात्मक साधनले कुनै विषयमा विद्यार्थीको वर्तमान ज्ञान र सक्षमताका साथै विद्यार्थीको सिकाइमा रहेको कमजोरी वा सिकाइ स्तर पहिचान गर्दछ । साधनको विकास वैज्ञानिक र वस्तुगत तवरले गर्नु जति महत्त्वपूर्ण छ, त्यति विश्वासनीय तवरले यसको प्रयोग गरिनुपर्दछ । निदानात्मक साधनलाई विश्वासनीय र उद्देश्य उन्मुख भई प्रयोग गर्न शिक्षकले विभिन्न पक्षहरूमा ध्यान पुर्याउनुपर्दछ । ती ध्यान दिनुपर्ने पक्षहरू निम्नबमोजिम छन्:

- साधन र प्रयोग मार्गदर्शन अध्ययन र अनुकूलन: शिक्षकले सम्बन्धित विषयको साधनका साथै सो साधन प्रयोग गर्ने मार्गदर्शन सूक्ष्म तवरले अध्ययन गरी साधनमा भएका प्रश्नहरूको प्रकार र सो प्रश्नहरूले विद्यार्थीको कुन सक्षमताको कुन स्तर पहिचान वा मापन गर्न खोजेको हो जानकारी हासिल गर्नुपर्दछ ।
- प्रश्नमा कुनै त्रुटि भएमा सोलाई सच्याउने वा गाडडलाइन तथा तोकिएको ढाँचाका आधारमा प्रश्न निर्माण गरी त्रुटिपूर्ण प्रश्नहरूलाई प्रतिस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ ।
- प्रश्नको उत्तर लेखनका लागि विद्यार्थीलाई अभिप्रेरित गर्नुपर्छ ।
- परीक्षणको उद्देश्य प्रस्ट पारेर परीक्षण सञ्चालन अगावै विद्यार्थीलाई निम्न कुरा भन्ने जसबाट विद्यार्थीलाई परीक्षाको भयबाट उन्मुक्त गराउँछ ।

यो परीक्षा तपाईंहरूलाई के कुराहरू जान्नुभएको छ र के जान्नुभएको छैन भनी पत्ता लगाएर तपाईंहरूले नजानेका कुराहरू सिकाउने प्रयोजनका लागि सञ्चालन हुँदै छ । यो परीक्षाबाट कसैलाई पास वा फेल बनाइँदैन तर तपाईंले राम्रो गर्न सक्नुभएन भने तपाईंलाई शिक्षकले थप सिकाइको अवसर दिनुहुन्छ । त्यसैले आफूले जानेका प्रश्नहरूको जवाफ आफैँले मात्र दिनुहोस् । साथीसँग नसोध्नुहोस् । साथीको उत्तर नसार्नुहोस् । तपाईंले नजानेको कुरा साथीको सहयोगमा लेख्नुभयो भने तपाईंले नजानेको छ भन्ने हामीलाई जानकारी हुँदैन र तपाईंलाई सिकाउन पाइँदैन । ल अब तपाईंहरू लेख्न सुरु गर्नुहोस् ।

- विद्यार्थीलाई हरेक विषयको साधनमा रहेका प्रश्नहरूको प्रकृति, लम्बाइ तथा उत्तर अभिव्यक्त गर्ने माध्यम (लिखित वा मौखिक) समेत बताउनुपर्दछ ।
- परीक्षणको विश्वासनीयता कायम गर्नका लागि एउटा बेञ्चमा दुई जना विद्यार्थी हुने गरी व्यवस्थापन गर्ने, प्रश्नको उत्तर दिनका लागि विद्यार्थीलाई कसैले पनि सिकाउने वा सघाउने अवस्था नरहेको सुनिश्चित गर्नुपर्छ ।
- विद्यार्थीहरूका पृष्ठभूमि सूचनाहरू सङ्कलन गर्ने गरी तयार गरिएको पृष्ठभूमि प्रश्नावली भराउने र विद्यार्थी प्रष्ट नभएमा बुझाइदिनुपर्छ ।
- साधनमा भएको प्रश्नहरूले माग गर्ने परीक्षण विधि (test delivery method) को पहिचान गर्ने र सोसँग परिचित हुनुपर्छ ।

क) वैयक्तिक परीक्षण: वैयक्तिक परीक्षणमा प्रत्येक विद्यार्थीलाई एक एक गरेर परीक्षण क्रियाकलापमा सहभागी गराइन्छ । जस्तै भाषा विषयमा मौखिक पठन प्रवाह परीक्षण तथा डिकोडिङका लागि यस किसिमको परीक्षण गर्नुपर्ने हुन्छ ।

- सामूहिक परीक्षण: सामूहिक परीक्षण शिक्षक निर्देशित र अनिर्देशित हुन्छ । शिक्षक अनिर्देशित परीक्षण भनेको प्रश्न दिएर विद्यार्थीहरूलाई हल गर्न लगाउनु हो जस्तै गणितका प्रश्न दिएर विद्यार्थीहरूलाई हल गर्न लगाउनु । शिक्षक निर्देशित परीक्षण भनेको शिक्षकले क्रियाकलाप गर्दै शिक्षकको सहयोगमा परीक्षण गर्नु हो जस्तै सुनाइ र बोध परीक्षण ।

- शिक्षकले आवश्यक निर्देशन दिएपछि पाठ पढ्ने र सो पाठ विद्यार्थीले सुन्ने र सुनेका आधारमा दिइएका प्रश्नहरूको उत्तर लेखन गर्ने दुबै किसिमका परीक्षण समावेश भएको अवस्थामा सामूहिक परीक्षणको समाप्तिपछि वैयक्तिक परीक्षण गर्नुपर्छ ।
- परीक्षणका लागि तोकिएको समयको पालना गर्ने तर कुनै विद्यार्थीलाई विशेष अवस्थामा ५ देखि १० मिनेट समय थप गर्नुपर्छ ।
- परीक्षणपश्चात् उत्तरपुस्तिका परीक्षणका क्रममा निम्नबमोजिम गर्नुपर्छ:
  - उत्तरकुञ्जिका निर्माण गर्ने वा साधन सँगै प्राप्त उत्तरकुञ्जिका प्रश्नअनुसार भए नभएको यकिन गर्ने
  - प्रश्नअनुसार छुट्टाछुट्टै अङ्क प्रदान गर्ने: यस कार्यका लागि निदानात्मक साधन सँगै प्राप्त भएको उत्तरकुञ्जिका वा रुब्रिक्स प्रयोग गरी अङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ। यसरी अङ्कन गर्दा वस्तुनिष्ठ र वस्तुगत हुने गरी गर्ने
  - भाषा विषयमा लेखन सिकाएको अङ्कन गर्दा एनालिटिक रुब्रिक्स तयार गरी सोहीअनुसार अङ्कन गर्ने

सन्दर्भ सामग्री

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले विकास गरेको न्यूनतम सिकाइ सक्षमताको मापनका लागि विषयगत र कक्षागत ढाँचा तथा विषयगत साधनहरू

एकाइ ३

सिकाइ स्तरको अभिलेखीकरण, विद्यार्थी वर्गीकरण र उपचारात्मक शिक्षण

परिचय

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रबाट गरिएका विभिन्न अध्ययनहरूले ७० प्रतिशत विद्यार्थीहरू न्यूनतम सिकाइ स्तरभन्दा तल छन् भन्ने तथ्यहरू उजागर गरेका छन्। कोभिड-१९ लगायत विभिन्न महामारी, प्राकृतिक प्रकोप र शिक्षक सिकाइलगायतका शैक्षिक कारण बालकालिकाहरूले पाउनु पर्ने पर्याप्त सिकाइ अवसर नपाउनुका कारण सिकाइमा यस्तो क्षति भएको हो। जुनसुकै कारणबाट सिकाइमा क्षति भएको र सिकाइमा ढिलाई भएको भएपनि विद्यार्थीहरूलाई नयाँ शैक्षिक सत्र सुरु हुने बेलामा उपचारात्मक शिक्षण र सहयोग पुर्याउन, सिकाइमा थप सहयोग गर्न, प्रत्येक विद्यार्थीका लागि सिकाइ क्षतिको पहिचान गर्न, विद्यार्थीका लागि न्यूनतम सिकाइ आवश्यकताको पहिचान र विद्यार्थी वर्गीकरण गर्ने निदानात्मक साधनहरू आवश्यक हुन्छ। यस्ता निदानात्मक साधन (Diagnostic Tools) विद्यार्थीमा परीक्षण गरी उनीहरूको उत्तरपुस्तिका परीक्षण, तथ्याङ्क इन्ट्री र विश्लेषण समेत गरी विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तर पहिचान गरिन्छ। त्यस्ता सिकाइ स्तरहरू पाँच ओटा छन्। विद्यार्थीको सिकाइ स्तर वा तहअनुसार उनीहरूलाई पुर्याउने सहयोगको प्रकार र मात्रा फरक फरक हुन्छन्।

कुन विद्यार्थी कुन तहमा पर्दछन् भनी पत्ता लगाएर सुरुका तीन कमजोर तहका लागि उपचारात्मक शिक्षण गरिन्छ। तर माथिल्ला दुई तहमा आवश्यकताअनुसार सिकाइ सामग्री उपलब्ध गराई सिक्न उत्प्रेरित गरिन्छ, जसलाई रेफरल सहयोग भन्न सकिन्छ। यी सम्पूर्ण कार्यहरू कसरी सम्पादन गर्नुपर्दछ भन्ने सन्दर्भमा यी विषयहरूमा चरणबद्ध रूपमा विद्यार्थीको सिकाइ स्तर (तह) अनुसारको रिमेडियल शिक्षणको विषयवस्तु तथा विधि पहिचान गर्नका लागि गर्न सकिने क्रियाकलाप र विधिको व्याख्या गरिएको छ।

मुख्य विषयवस्तु

क) निदानात्मक साधनको (Diagnostic Tools) जानकारी

ख) निदानात्मक परीक्षण

चरण १. Diagnostic Tools बाट विद्यार्थीको परीक्षा सञ्चालन

चरण २. उत्तरपुस्तिका परीक्षण र विद्यार्थीको उत्तरलाई सही (१) र कमजोर (०) मा वर्गीकरण

चरण ३. तथ्याङ्क इन्ट्रीसिट तयारी

चरण ४. तथ्याङ्क इन्ट्री

चरण ५. तथ्याङ्क विश्लेषण

चरण ६. तथ्याङ्कका आधारमा विद्यार्थीको वर्गीकरण (तह निर्धारण)

चरण ७. रिमेडियल शिक्षणको लागि विषयवस्तु छनोट

विस्तृतीकरण

क) निदानात्मक साधनको जानकारी

कक्षा ३ देखि कक्षा ८ सम्मका लागि जम्मा १८ ओटा निदानात्मक परीक्षण साधन (प्रश्नहरू) तयार गरिएका छन्। ती साधनहरूमध्ये कक्षा ३ देखि ८ सम्म गणित र नेपाली विषयका साधनहरू विकास गरिएका छन् भने कक्षा ६ देखि ८ सम्म विज्ञान र अङ्ग्रेजीका साधनहरू तयार भएका छन्। ती साधनहरू तल्लो कक्षामा सिक्नुपर्ने विषयवस्तुमध्ये माथिल्लो कक्षाको सिकाइका लागि नभई नहुने न्यूनतम सिकाइ उपलब्धिहरूमात्र समेटि तयार गरिएको हो। सबै १८ प्रकारका साधनहरू शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको वेबसाइट

www.ero.gov.np मा, शिक्षा तथा मानव स्रोत केन्द्रको वेबसाइट www.cehrd.gov.np मा र शिक्षक स्रोत पुस्तक (Teacher Resource Material, TRM) को अनुसूचीमा समेत उपलब्ध छन्। यी साधनहरू अध्ययन गर्नुहोस्।

ख) निदानात्मक परीक्षण

निदानात्मक परीक्षण भन्नाले निदानात्मक परीक्षणका साधनहरू प्रयोग गरी परीक्षा सञ्चालन गर्नेदेखि विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तर पहिचान, उपचारात्मक शिक्षणका विषयवस्तु छनोटसम्मका कार्यहरू पर्दछन्। ती कार्यहरू चरणबद्ध रूपमा तपसिलमा व्याख्या गरिएको छ :

चरण १: निदानात्मक परीक्षण सञ्चालन

निदानात्मक परीक्षण साधनहरू प्रयोग गरी सम्बन्धित विद्यालयका विद्यार्थीहरूको परीक्षा सञ्चालन गरिन्छ। सो परीक्षामा विद्यार्थीहरूले व्यक्तिगत रूपमा आफूले जानेको मात्र लेख्ने वातावरण मिलाउनुपर्दछ। विद्यार्थीले अरुको सहयोगमा सही उत्तर लेखेमा उनीहरूले नजानेको विषयवस्तु पनि जानेको भन्ने अर्थ लाग्ने छ, जसले गर्दा उसलाई सिकाइ सहायता आवश्यक पर्ने तर नदिइने अवस्था आउन सक्छ। त्यसैले सो परीक्षामा एकअर्कासँग सहयोग आदानप्रदान नहुने गरी बसाइ व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।

चरण २: उत्तरपुस्तिका परीक्षण र प्राप्ताङ्क कोडिङ

यस चरणमा अभ्यास परीक्षण वा कक्षामा शिक्षकले वास्तविक परीक्षण गर्दा निम्नअनुसारका विधि र प्रक्रिया अपनाउनुपर्दछ :

- मार्किङ स्किमअनुसार वस्तुगत रूपमा उत्तरपुस्तिकाको परीक्षण गर्नुपर्छ।
- परीक्षणपश्चात् विद्यार्थीको प्राप्ताङ्कलाई पर्याप्त वा अपर्याप्ताका आधारमा १ र ० मा कोडिङ गरी तथ्याङ्क इन्ट्री गर्नुपर्दछ। सामान्यतया गणित र विज्ञानमा १ वा २ अङ्कका प्रश्नहरू रहेका छन् तर नेपाली र अङ्ग्रेजी विषयमा लेखाइसँग सम्बन्धित प्रश्नहरू धेरै अङ्कभारका प्रश्नहरू पनि छन्। ती प्रश्नमा विद्यार्थीले पाएका प्राप्ताङ्कलाई १ वा ० कोडिङ गरी तथ्याङ्क इन्ट्री गर्नुपर्दछ।

प्राप्ताङ्कको विवरण इन्ट्री ढाँचा

उत्तरपुस्तिका परीक्षण गर्दा प्रश्नअनुसार विद्यार्थीले पाउने अङ्क फरक फरक हुन्छ। उदाहरणको लागि ५ पूर्णाङ्कको परीक्षामा विद्यार्थीले १, २, ३, ४, ५ मध्ये कुनै पनि अङ्क प्राप्त गर्न सक्दछन्। तर कति प्राप्ताङ्क भएमा सो प्रश्नको जवाफ सही मान्नुपर्ने हो भन्ने एउटा आधार लिनुपर्दछ। ० वा ५ (पूर्णाङ्क) बाहेक जति प्राप्ताङ्क भए पनि आंशिक रूपमा सही जवाफ नै हो। त्यसैले पर्याप्त जवाफ जनाउने प्राप्ताङ्कसम्बन्धी विश्वव्यापी रूपमा भएका अभ्यासहरू केलाउँदा ६० प्रतिशत वा सोभन्दा बढी प्राप्ताङ्कलाई मान्यता दिएको पाइएको छ। यही तथ्यलाई आधार मानेर जुनसुकै विषयमा पर्याप्त प्राप्ताङ्कको आधार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। तालिकामा पर्याप्त प्राप्ताङ्क भएमा कोड १ र नहुँदा शून्य हुने छ, जुन तथ्याङ्क प्रविष्टि तालिकामा भर्नुपर्दछ। सर्वप्रथम कोडिङको आधार हेर्ने :

तालिका १. विद्यार्थीको प्राप्ताङ्कलाई कोडिङ गर्ने आधार

प्रश्नको पूर्णाङ्क	विद्यार्थीको उत्तरलाई पर्याप्त मान्ने प्राप्ताङ्क	कोड ०	कोड १
१	१	१ भन्दा न्यून	१ भएमा
२	१.५	१.५ भन्दा न्यून	१.५ वा सोभन्दा बढी
३	२	२ भन्दा न्यून	२ देखि ३ सम्म

४	२.५	२.५ भन्दा न्यून	२.५ देखि ४ सम्म
५	३	३ भन्दा न्यून	३ देखि ५ सम्म
६	३.५	३.५ भन्दा न्यून	३.५ देखि ६ सम्म
७	४	४ भन्दा न्यून	४ देखि ७ सम्म
८	५	५ भन्दा न्यून	५ देखि ८ सम्म
९	५.५	५.५ भन्दा न्यून	५.५ देखि ९ सम्म
१०	६	६ भन्दा न्यून	६ देखि १० सम्म

माथिको तालिकामा विद्यार्थीको प्राप्ताङ्कलाई विश्लेषण प्रयोजनका लागि शून्य (०) र १ मा कोडिङ कसरी भन्ने आधारको प्रस्तुत गरिएको छ। उदाहरणका लागि विद्यार्थी A ले कुनै ४ अङ्कको प्रश्नमा २ ल्याए भने विद्यार्थी B ले सोही प्रश्नमा ३ अङ्क ल्याए। अब तालिकाअनुसार कोडिङ गर्दा A को प्राप्ताङ्कलाई शून्य (0) र B को प्राप्ताङ्कलाई १ कोडिङ गरिन्छ। यसरी गरिएको प्राप्ताङ्कको कोडिङलाई तथ्याङ्क प्रविष्टि गर्ने तालिकामा प्रविष्टि गरिन्छ, जुन चरण ३ मा व्याख्या गरिएको छ।

चरण ३ : तथ्याङ्क इन्ट्रीसिट तयारी

कक्षा ३ देखि ८ सम्मका लागि १८ ओटा साधनहरू भएको कुरा अधिल्लो खण्डमा स्पष्ट भइसकेको छ। ती प्रत्येक साधनमा भएका प्रश्नको सङ्ख्या फरक फरक छ। त्यसैले चरण २ मा गरिएको कोडिङलाई तथ्याङ्क प्रविष्टि फाराममा उतार्नुपर्दछ। सो फाराम साधनपिच्छै तयार गर्नुपर्दछ। साधनमा भएका हरेक प्रश्नको तथ्याङ्क प्रविष्टि गर्ने गर्नुपर्ने भएकाले सोहीअनुसारको प्रविष्टि फाराम तयार गरिन्छ। यसको एउटा नमुना तल दिइएको छ:

विद्यार्थीको नाम	प्रश्नहरू																१. सही जवाफ	२. सिकाइ स्तरको प्रतिशत	३. सिकाइ स्तर (तह)					
	१	२क (अ)	२क (आ)	२ख (अ)	२ख (आ)	२ख (इ)	३क	३ख	४	५	६क	६ख	६ग	६घ	६ङ	७क				७ख				
विद्यार्थी १																								
विद्यार्थी २																								
विद्यार्थी ३																								
विद्यार्थी ४																								
विद्यार्थी ५																								
...																								
...																								
...																								
४. जम्मा सही जवाफ																								
५. सही																								

जवाफ %																			
६. सिकाउनुप ने विषयवस्तु (✓)																			

विद्यार्थीको नाम	प्रश्न १	प्रश्न १	प्रश्न १	प्रश्न १	प्रश्न १	प्रश्न १	प्रश्न १	...	सही जवाफ दिएका प्रश्न सङ्ख्या	सिकाइ स्तरको प्रतिशत	विद्यार्थीको स्तर (तह)
विद्यार्थी १											
विद्यार्थी २											
...											
जम्मा											
सही जवाफ दिने विद्यार्थी प्रतिशत											

उपरोक्त ढाँचामा कसरी विषयगत रूपमा तालिका तयार गर्ने सम्बन्धमा कक्षा ३ को गणित विषयको Diagnostic Tools को उदाहरण हेर्नुहोस् :

तालिक २. कक्षा ३ गणित विषयको तथ्याङ्क इन्ट्री तालिकाको उदाहरण

विद्यार्थीको नाम	प्रश्नहरू	१. सही जवा फ	२. सिका इ स्तर को प्रतिश त	३. सिकाइ स्तर (तह)

	२	२क(अ)	२क(आ)	२ख(अ)	२ख(आ)	२ख(इ)	३क	३ख	४	५	६क	६ख	६ग	६घ	६ङ	७क	७ख			
१. रमिला																				
२. पासाङ																				
३. सलिना																				
४. अनिता																				
५. आशाराम																				
६. कल्पना																				
७. सम्झना																				
८. कोपिला																				
...																				
४. जम्मा सही जवाफ																				
५. जम्मा सही जवाफ %																				
६. सिकाउनु पर्ने विषयवस्तु (✓)																				

चरण ४. तथ्याङ्क इन्ट्री र विश्लेषण

सबै विषयहरूको तथ्याङ्क प्रविष्टि तालिका चरण ३ मा तयार भइसकेको हुने छ । ती तालिकामा भर्ने प्राप्ताङ्कअनुसार गरिएको कोडिङको तथ्याङ्क पनि साथमा हुने छ । सो प्रविष्टि तालिकामा प्रत्येक विद्यार्थीको प्राप्ताङ्कको कोड प्रविष्टि गर्नुपर्दछ । प्रविष्टि गर्ने कोडहरू ० या १ मात्र हुने छ । यसरी तथ्याङ्क प्रविष्टि गरिसकेपछि दिइएका सूचकहरूको मान पत्ता लगाउनुपर्दछ:

- सही जवाफ सङ्ख्या (Sum of row) = प्रत्येक विद्यार्थीको सबै प्रश्नमा जम्मा सही जवाफको १ कोडको सङ्ख्या
- सिकाइ स्तरको प्रतिशत = $\frac{\text{सही जवाफ सङ्ख्या}}{\text{जम्मा प्रश्न सङ्ख्या}} \times 100$ प्रतिशत
- सिकाइ स्तर =
  - सिकाइ स्तरको प्रतिशत ३५ भन्दा न्यून हुनेलाई तह १ भनी जनाउने

- b. सिकाइ स्तरको प्रतिशत ३५ र सोभन्दा माथि ५० भन्दा कम हुनेलाई तह २ भनी जनाउने
- c. सिकाइ स्तरको प्रतिशत ५० र सोभन्दा माथि ७० भन्दा कम हुनेलाई तह ३ भनी जनाउने
- d. सिकाइ स्तरको प्रतिशत ७० र सोभन्दा माथि ९० भन्दा कम हुनेलाई तह ४ भनी जनाउने
- e. सिकाइ स्तरको प्रतिशत ९० र सोभन्दा माथि हुनेलाई तह ५ भनी जनाउने

माथिका तीन सूचकहरू प्रत्येक विद्यार्थीका लागि पत्ता लगाउनुपर्दछ । यसपछि अन्य ३ सूचकहरू सबै विद्यार्थीको सामूहिक अवस्था पहिचान गर्नका लागि पत्ता लगाउनुपर्दछ ।

सामूहिक अवस्था पहिचानका लागि गरिने सूचकहरू

४. जम्मा सही जवाफ = प्रत्येक प्रश्नको कोलुमको जोड अर्थात् प्रत्येक प्रश्नमा सही जवाफ (१) ल्याउने विद्यार्थीको सङ्ख्या
५. सही जवाफ प्रतिशत = $\frac{\text{जम्मा सही जवाफ}}{\text{जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या}} \times 100$ प्रतिशत
६. सिकाउनुपर्ने विषयवस्तु (समूह शिक्षणका लागि) → पाँचौँ सूचक (सही जवाफ प्रतिशत) अनुसार सही जवाफ प्रतिशत ६० भन्दा न्यून आउने प्रश्नहरूमा ठिक (✓) चिह्न लगाउनुपर्छ । सो चिह्नले उपचारात्मक शिक्षण आवश्यक भएको प्रश्न जनाउँछ । ती प्रश्न कुन विषयवस्तु र विषयक्षेत्रसँग सम्बन्धित छन् भनी पहिचान गर्ने काम यसपछि गरिन्छ ।

चरण ५. विद्यार्थीको वर्गीकरण र उपचारात्मक शिक्षणको विधि निर्धारण

विद्यार्थीको वर्गीकरण गर्दा मूलतः पाँच वर्गमा वर्गीकरण गरिने छ । ती वर्गहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

सिकाइको स्तर (तह)	सिकाइको स्तरका आधारमा तहको विवरण	सिकाइ स्तरको प्रतिशत	उपचारात्मक शिक्षणको प्रकार
तह १	आधारभूत तहभन्दा मुनिका विद्यार्थी (Below Basic Learner-BBL) (Red Group)	३५ प्रतिशत भन्दा न्यून	समूहमा राखी ठिक (✓) चिनो लगाएका क्षेत्रमा उपचारात्मक शिक्षण गर्ने
तह २	आधारभूत तहका विद्यार्थी (Basic Learner - BL) (Blue Group)	३५ र सोभन्दा माथि ५० भन्दा कम प्रतिशत	समूहमा राखी ठिक (✓) चिनो लगाएका क्षेत्रमा उपचारात्मक शिक्षण गर्ने
तह ३	औसत तहभन्दा मुनिका विद्यार्थी (Below Average Level Learner-ALL) (Green Group)	५० र सोभन्दा माथि ७० भन्दा कम प्रतिशत	समूहमा वा व्यक्तिगत रूपमा आवश्यक भएको क्षेत्रमा सहयोग गर्ने
तह ४	निपुण वा कुशल विद्यार्थी (Proficient Learner-PL) (Orange Group)	७० र सोभन्दा माथि ९० भन्दा कम प्रतिशत	आवश्यकताअनुसार के अध्ययन गर्ने, कसरी गर्ने भनी सरसहयोग र रेफर गर्ने
तह ५	उत्कृष्ट विद्यार्थी (Advance Learner-AL) (Yellow Group)	९० र सोभन्दा माथि प्रतिशत	आवश्यकताअनुसार के अध्ययन गर्ने, कसरी गर्ने भनी सरसहयोग र रेफर गर्ने

माथि छलफल गरिएका चरणअनुसार तथ्याङ्क (कोडिङ) को प्रविष्टि र विश्लेषण गर्ने कुरालाई व्यावहारिक रूपमा बुझ्नका लागि कक्षा ३ को साधनअनुसारको कोडिङ भएको तथ्याङ्क प्रविष्टि, विभिन्न ६ प्रकारका सूचकहरूको पहिचान गरिएको उदाहरण हेरौं:

गणित विषयको कक्षा ३ को उदाहरण हेरौं :

विद्यार्थी को नाम	प्रश्नअनुसार सही वा गलत जवाफ (सही १, गलत ०) भर्नुहोस्।																१. सही जवा फ प्रति शत	२. सिका इ स्तर को प्रति शत	३. सि काइ स्तर (तह)	
	१	२क(अ)	२क(आ)	२ख(अ)	२ख(आ)	२ख(इ)	३क	३ख	४	५	६क	६ख	६ग	६घ	६ङ	७क				७ख
१. रमिला	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	16	$\frac{16}{17} \times 100 = 94.1$	5
२. पासाङ	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1	0	1	1	0	1	1	1	12	70.6	4
३. सलिना	0	1	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	6	35.3	2
४. अनिता	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	11	64.7	3
५. आशारा म	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	1	0	1	0	1	10	58.8	3
६. कल्पना	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1	0	1	1	0	1	0	1	11	64.7	3
७. सम्झना	0	1	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	6	35.3	2
८. कोपिला	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	11	64.7	3
...	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	11	64.7	3
४. जम्मा सही जवाफ	7	7	5	1	3	0	9	7	7	9	5	3	9	1	9	5	7	94		
५. जम्मा सही जवाफ %	70	70	50	10	30	0	90	70	70	90	50	30	90	10	90	50	70			
६. सिकाउनु पर्ने विषयवस्तु (✓)				✓	✓	✓					✓	✓		✓		✓				

तथ्याङ्क इन्ट्री गरिसकेपछि देहायका चरण र नियमअनुसार ६ ओटा सूचकहरूको मान पत्ता लगाउन सकिन्छ ।

विद्यार्थी वर्गीकरणपश्चात् उपचारात्मक शिक्षणका लागि विद्यार्थी र विषयवस्तुको छनोट प्रक्रिया

- विद्यार्थीको तथ्याङ्क विश्लेषण गरी उनीहरूको तह पत्ता लगाउनुहोस् ।
- प्रत्येक विद्यार्थीले शून्य अङ्क (कोड) ल्याएका प्रश्नहरूका आधारमा कुन विद्यार्थीलाई कुन विषयवस्तुमा उपचारात्मक सिकाइ गर्नुपर्ने हो विषयवस्तुहरूको सूची तयार गर्नुहोस् ।
- सही जवाफ प्रतिशतका आधारमा कुन कुन प्रश्नमा विद्यार्थीले ६० प्रतिशत भन्दा न्यून सही जवाफ दिएका छन्, सो एकिन गर्नुहोस् र ती प्रश्नका विषयवस्तु पहिचान गर्नुहोस् । ती विषयवस्तुलाई समूह शिक्षणका लागि भनी छुट्याउनुहोस् ।
- माथिका बुँदा २ र ३ का आधारमा समूह शिक्षण र व्यक्तिगत शिक्षणका लागि विषयवस्तु वर्गीकरण गर्नुहोस् । सामान्यतया समूह शिक्षणलाई प्राथमिकता दिई धेरैभन्दा धेरै विषयवस्तु समूह शिक्षणमा राख्नुहोस् । उच्च तहका विद्यार्थीका लागि व्यक्तिगत रेफरल सहजीकरण गर्ने विषयवस्तुहरूको सूची र सो विषयवस्तु कसलाई दिनुपर्ने हो, सोको सूची तयार गर्नुहोस् ।
- तह १ र २ का विद्यार्थीको सूचीअनुसार उनीहरूले १ अङ्क (कोड) नपाएका क्षेत्रहरूमध्ये समूह शिक्षणमा नपर्ने तर ती विद्यार्थीले नजानेका (शून्य आएका) विषयक्षेत्रमा पुनः व्यक्तिगत शिक्षण वा समूह शिक्षणका विषयवस्तु भनी छुट्याउनुहोस् ।

माथिको उदाहरणका आधारमा गणित कक्षा ३ का लागि गरिएको विद्यार्थीको वर्गीकरण र विषयवस्तु हेरौं:

कक्षा ३ को गणितमा उपचारात्मक सहयोग गर्नुपर्ने विद्यार्थी र तह:

तह १: कोही पनि नभएको
तह २: नीरा – रिमेडियल, समूहमा, विस्तृत
तह ३: लखन, गोपाल, कल्पना, कोपिला – उपचारात्मक, व्यक्तिगत, रेफरल
तह ४ र ५: शशि – रेफरल

माथिको उदाहरणका आधारमा गणित कक्षा ३ का लागि गरिएको विद्यार्थीको वर्गीकरण र विषयवस्तु हेरौं:

कक्षा ३ गणितमा उपचारात्मक सहयोग गर्नुपर्ने विद्यार्थी र तह:

तह १: सुबोध र सम्झना – रिमेडियल, समूहमा, विस्तृत शिक्षण
तह २: नीरा – रिमेडियल, समूहमा, विस्तृत
तह ३: लखन, गोपाल, कल्पना, कोपिला – उपचारात्मक, व्यक्तिगत, रेफरल
तह ४ र ५: शशि – रेफरल

विषयवस्तु:

शिक्षण गर्नुपर्ने मुख्य विषयवस्तु

चरण ४ मा उत्तरपुस्तिका परीक्षण गर्ने क्रममा शिक्षकले गरेको अनुभव र प्रतिबिम्बन र चरण ५ को तथ्याङ्क विश्लेषणका आधारमा

विषयवस्तु छनोट गर्नुहोस् । सबैभन्दा बढी समस्या भएका विषयवस्तुलाई समूह शिक्षणमा राख्नुहोस् । केही मात्र विद्यार्थी वा एक दुई जना विद्यार्थीलाई समस्या भएको विषयक्षेत्रमा रेफरल र व्यक्तिगत सहयोग विधि अपनाउनुहोस् ।

- प्रश्न नं. २ सम्बन्धी विषयवस्तु: सङ्ख्याको ज्ञान (अङ्क र अक्षरमा भन्न र लेख्न)
- प्रश्न नं. ६ र ७ का विषयवस्तु:
  - जोड
  - घटाउ
  - गुणन
  - भाग

सन्दर्भ सामग्री

1. www.ero.gov.np, Go"gt d l;sfO ;Ifdtf / lgbfgfTds k/LIf0f ;fwg
[Remedial Teaching : An Inclusive Instructional Strategy \(English\) - Bing video](#)

एकाइ ४

सिकाइ आवश्यकताका आधारमा रणनीति तथा क्रियाकलापहरू पहिचान, छनोट र प्रयोग

परिचय

विद्यार्थी सिकाइको नियमितता र निरन्तरताका लागि सिकाइको वर्तमान अवस्था पहिचान हुनु पूर्वशर्त मानिन्छ। कोभिड-१९ को महामारीले विद्यार्थीहरूको सिकाइमा प्रत्यक्ष असर पारेको विभिन्न अध्ययन अनुसन्धानले देखाएको छ। विद्यार्थीहरूको सिकाइमा पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको कुन विषय क्षेत्र र कुन सिकाइ उपलब्धिमा क्षति भएको हो, सोको पहिचान गर्न शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र (Education Review Office- ERO) ले मूल्याङ्कनको निदानात्मक साधन (diagnostic tool for assessment) को निर्माण गरेको छ। उक्त साधनको प्रयोग गरी विद्यार्थीको सिकाइ स्तर पहिचानको आधारमा विद्यार्थीहरूलाई मुख्यतया ५ समूहमा विभाजन गर्न सकिन्छ।

- आधारभूत तहभन्दा मुनिका विद्यार्थी (Below Basic Learner-BBL) (Red Group)
- आधारभूत तहका विद्यार्थी (Basic Learner -BL) (Blue Group)
- औसत तहभन्दा मुनिका विद्यार्थी (Below Average Level Learner-ALL) (Green Group)
- निपुण वा कुशल विद्यार्थी (Proficient Learner-PL) (Orange Group)
- उत्कृष्ट विद्यार्थी (Advance Learner-AL) (Yellow Group)

माथि उल्लिखित विभिन्न सिकाइ समूहमा वर्गीकृत विद्यार्थीहरूको सिकाइ सहजीकरण गर्न विभिन्न प्रकारका उपचारात्मक शिक्षणका रणनीति तथा क्रियाकलापहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ। उपचारात्मक सिकाइ सहायताको लागि निम्न चरणहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ।

- सिकाइको मूल्याङ्कन (Assess learning) गर्ने
- नतिजाको आधारमा योजनाबद्ध (Act on evidence) कार्यान्वयन गर्ने
- सरोकारवालाहरूको संलग्नता (Align actors) गराउने

उपचारात्मक शिक्षण कार्यमा देहायको प्रक्रिया अवलम्बन गर्न सकिन्छ।

- विद्यार्थीको सिकाइ समस्याको पहिचान गर्ने
- समस्यामा आधारित भएर सिकाइ सहायता प्रदान गर्ने
- सिकाइ सहायता प्रदान गर्ने क्रममा देहायका तरिकाहरू अवलम्बन गर्ने
  - ✓ अधिल्ला कक्षाहरूमा छलफल भएका विषयवस्तुको बारेमा पुनरावृत्ति (revision) गरी नयाँ विषयवस्तु सञ्चालन गर्ने
  - ✓ विद्यालय समयमा अतिरिक्त समय समय व्यवस्थापन गरी अभ्यास कार्य प्रदान गर्ने
  - ✓ विद्यार्थीले सम्पादन गरेका अभ्यास कार्यको तत्काल मूल्याङ्कन गरी आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने
  - ✓ थप पढ्न सामग्रीहरू पनि प्रदान गरी अध्ययन गर्न लगाउने
  - ✓ प्रदान गरिएको सहयोगको बारेमा periodically परीक्षण गर्ने
  - ✓ विद्यार्थीको सिकाइको आधारमा सरल र सहज विधि तथा तौरतरिकाहरू प्रयोग गर्दै जाने
- विद्यार्थीहरूको नियमित सुधारात्मक मूल्याङ्कन गर्दै अभिलेख राख्ने

विषयवस्तु

- विद्यार्थी मेन्टरिङ र सहपाठी सिकाइ
- स्वनिर्देशित र स्वनियमनमा आधारित सिकाइ
- क्रमिक सिकाइ रणनीति
- विद्यार्थीको सिकाइ स्तरमा आधारित शिक्षण
- परियोजनामा आधारित सिकाइ
- असमकालिक सिकाइ
- सिकाइ क्षति आपूरणका लागि सान्दर्भिक रणनीतिहरूसँग सम्बन्धित वेभ लिङ्कहरू

विषयवस्तुको विस्तृतीकरण

रणनीति नं. १: विद्यार्थी मेन्टरिङ र सहपाठी सिकाइ

कक्षामा जान्ने विद्यार्थीलाई सिकाइमा कमजोर भएका विद्यार्थीहरूको सिकाइ सहयोगी (Mentor) को रूपमा परिचालन गरी सिकाइमा कमजोर स्तरमा भएका विद्यार्थीहरूको सिकाइ सुधार गर्ने रणनीति विद्यार्थी मेन्टरिङ (Student mentoring) हो । विद्यार्थी मेन्टरिङसँगै सहपाठी सिकाइलाई पनि कमजोर सिकाइ स्तर भएका विद्यार्थीहरूको सिकाइ सुधार गर्न सकिन्छ। विद्यार्थी मेन्टरिङका लागि देहायका कार्य चरण अवलम्बन गर्न सकिन्छ:

- सिकाइ स्तर कमजोर भएका विद्यार्थीहरूको पहिचान गर्ने
- सोही कक्षामा जान्ने विद्यार्थीको पनि पहिचान गर्ने
- सिकाइ स्तरमा कमजोर भएका विद्यार्थीको सिकाइ सहयोग प्रदान गर्न जान्ने विद्यार्थीलाई मेन्टरको भूमिका प्रदान गर्ने
- शिक्षकको प्रत्यक्ष सहयोगमा आधारित भई मेन्टर विद्यार्थीले मेन्टीको रूपमा रहेका विद्यार्थीलाई नियमित सिकाइ सहायता प्रदान गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गर्ने
- मेन्टी विद्यार्थी र मेन्टर विद्यार्थीको बसाई व्यवस्थापन मिलाउने
- मेन्टर विद्यार्थीले मेन्टी विद्यार्थी अर्थात् मेन्टी विद्यार्थीहरूको कक्षाकार्य तथा गृहकार्यमा आवश्यकताअनुसार नियमित सिकाइ सहायता प्रदान गर्ने
- कक्षा शिक्षकले कमजोर सिकाइ स्तर भएको विद्यार्थीहरूको सिकाइ सुधारको अवस्था लेखाजोखा गर्न सिकाइ हुन बाँकी रहेका सिकाइ उपलब्धिमा आधारित भई रूजु सूची विकास गर्ने
- रूजु सूचीको आधारमा शिक्षकद्वारा सिकाइ स्तर कमजोर भएका विद्यार्थीहरूको सिकाइ लेखाजोखा गर्ने

नोट: मेन्टी विद्यार्थीको सिकाइ सुधारका लागि शिक्षक र उक्त कक्षामा जान्ने विद्यार्थी विद्यार्थी मेन्टरको रूपमा रहने छन् ।

सहपाठी सिकाइ

कुनै पनि विषयवस्तु कक्षामा सबै विद्यार्थीहरूले समान स्तरमा सिकेका हुँदैनन् । एउटै विषयवस्तु राम्रो जान्ने, अलि अलि जान्ने र कति पनि नजान्ने विद्यार्थीहरू हुन सक्छन् । त्यसैले विद्यार्थीहरूलाई एक आपसमा सहकार्य र छलफल गरी सिकने अवसर दिने विधिलाई सहपाठी सिकाइ भनिन्छ । यो विधिबाट शिक्षण गर्दा निम्न फाइदा हुन्छन्:

- शिक्षकको सहयोग विना नै सिकाइ गर्न सक्छन् ।

- जान्ने-जान्ने, जान्ने-नजान्ने वा नजान्ने-नजान्ने विद्यार्थीहरूका जोडी वा समूह बनाई विषयवस्तुमा संयुक्त रूपमा अध्ययन र छलफल गर्न सकिन्छ ।
- समस्या समाधान गर्ने, परियोजना कार्य आदि सम्पन्न गर्न सक्दछन् ।
- विद्यार्थीहरूमा आत्मबल र सहकार्य सिप विकास हुन्छ ।

प्रयोग विधि

- सिक्नुपर्ने विषय वा समस्या विद्यार्थीलाई प्रष्ट पार्ने
- जोडी वा समूह निर्माण गर्ने
- जोडी वा समूहमा अध्ययन, छलफल र अन्तरक्रिया गरी दिइएको कार्य गर्ने
- आवश्यकताअनुसार शिक्षकको सहयोग लिई कार्य सम्पन्न गर्ने

रणनीति नं. २: स्वनिर्देशित सिकाइ (Self-directed learning)

स्वनिर्देशित सिकाइ विद्यार्थीले आफैं अभिप्रेरित भई आफ्नो प्रयासमा निरन्तर सिक्दै जाने सिकाइको सिकारु केन्द्रित सिकाइको रणनीति हो। यस सिकाइ रणनीतिले 'No commitment to actions without participation' को मान्यतालाई अङ्गीकार गरेको हुन्छ। गुणस्तरीय र दिगो सिकाइका लागि सिकारूले आफै स्वअभिप्रेरित भई (internally driven or self determined) सिक्ने संस्कारको विकास गर्नु पूर्वशर्त पनि मानिन्छ। यो रणनीति अल्पकालीनभन्दा पनि दीर्घकालीन चिन्तनबाट निर्देशित हुनुपर्छ। यसका लागि केही देहायका कार्यहरू गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ।

- सिकारूको Learning DNA (Desire-Need-Asset) पहिचान गर्ने
- सिकाइ सुधार योजना निर्माण (Learning Improvement Plan) गर्ने

सिकारूको सिकाइको डिएनए (DNA) पहिचान: विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तर निर्धारणपश्चात् सिकाइ सुधारका लागि गर्नुपर्ने प्रयासका लागि देहायको DNA form भर्न सकिन्छ ।

Desire	Need	Asset	Further Activities
●	●	●	●

वैयक्तिक सिकाइ सुधार योजना (Individualized Learning Improvement Plan- ILIP): विद्यार्थीको सिकाइ डिएनए (DNA) पहिचान र आवश्यक डिएनए (DNA) अनुसारका क्रियाकलापहरू निर्धारणपश्चात् वैयक्तिक सिकाइ सुधार निर्माण गर्नुपर्ने हुन्छ। वैयक्तिक सिकाइ सुधार योजना प्रत्येक विद्यार्थीले आफ्नो सिकाइ सुधारका लागि आफ्नो तर्फबाट सिकाइका लागि प्रतिबद्धता जनाउने एउटा माध्यम हो। विद्यार्थीले आफ्नो सिकाइको स्तर पहिचानपश्चात् शिक्षकको सहायतामा निश्चित समयवधिभित्र योजनाबद्ध रूपमा आफ्नो प्रयासमा सिकाइ सुधार गर्नका लागि सिकाइ सुधार योजना निर्माण गर्नुपर्छ। योजनामा सिकाइको मौजुदा अवस्था, गन्तव्य निर्धारण, गन्तव्यमा पुग्नका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरू प्रतिबद्धताको रूपमा उल्लेख गर्नुपर्छ। सो कार्यहरू सम्पादन गर्न के कस्ता सहयोग को कोबाट प्राप्त गर्नुपर्ने हो सो कुरा पनि उल्लेख गरिएको हुनुपर्छ ।

क्र.स.	विषय	सिकाइ क्षेत्र/उपलब्धि	मौजुदा अवस्था	लक्ष्य	लक्ष्य प्राप्तिका क्रियाकलाप

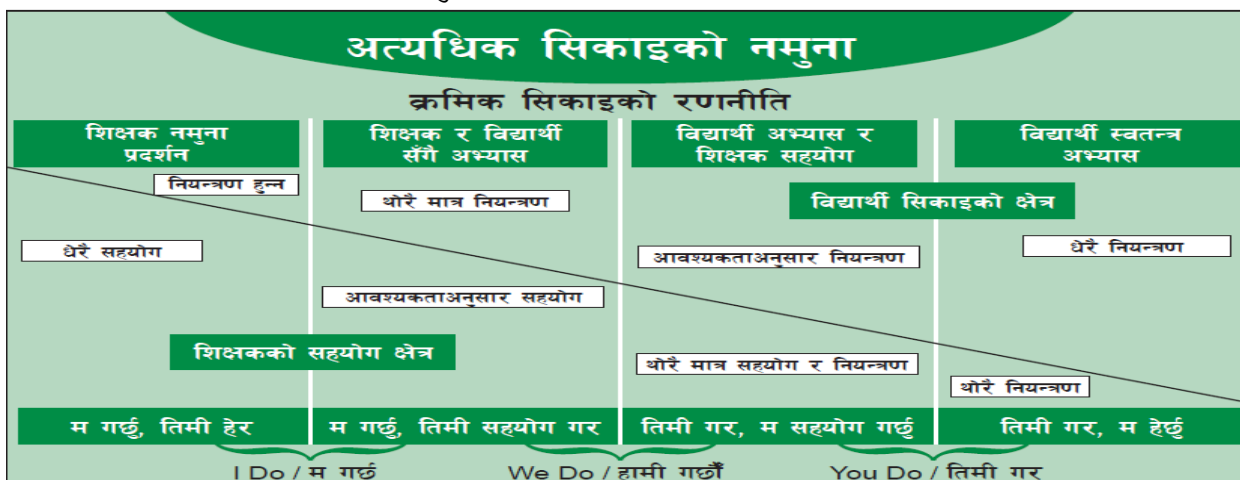
--	--	--	--	--	--

रणनीति नं. ३: क्रमिक सिकाइ रणनीति (I do- We do- You do)

विद्यार्थीको सिकाइका लागि शुरूमा शिक्षक निर्देशित सहायता हुँदै क्रमश विद्यार्थीको स्वप्रयत्नमा आधारित सिकाइ गर्ने अगाडि बढ्ने सिकाइको प्रक्रियालाई क्रमिक सिकाइ भनिन्छ। यस सिकाइ प्रक्रियामा निदानात्मक साधनले विद्यार्थीहरूको सिकाइ आवश्यकता पहिचान गरेपश्चात् यो विधिलाई देहायको चरणहरूमा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

- विद्यार्थीको सिकाइ आवश्यकता पहिचान गर्ने जस्तै भाषा विषयमा वर्ण, शब्द, वाक्य पहिचान गर्न समस्या भएको। गणित विषयमा हाता लागी आउने जोड तथा सापटी लिनुपर्ने घटाउ जस्ता समस्या रहन सक्ने
- शिक्षकले विभिन्न माध्यम (लेखेर, बोलेर र गरेर) बाट विषयवस्तुको नमुना प्रदर्शन गर्ने
- शिक्षकसँगै विद्यार्थीहरूलाई गर्न लगाउने
- शिक्षकको सहायताविना विद्यार्थीहरूलाई आफ्नै प्रयासमा गर्न लगाउने
- आवश्यकता अनुसार विद्यार्थीलाई सहायता प्रदान गर्ने

क्रमिक सिकाइको प्रक्रियालाई देहाय चित्रबाट पनि बुझ्न सकिन्छ ।

रणनीति नं. ४: विद्यार्थीको सिकाइ स्तरमा आधारित शिक्षण (Teaching at Right Level- TaRL)

विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तर पहिचानपश्चात् सिकाइको स्तरमा आधारित भई कुन विद्यार्थीलाई के कस्ता सिकाइ क्रियाकलाप आवश्यक पर्छ, सोको एकिन गरी सिकाइ सहजीकरण गर्नु विद्यार्थीको सिकाइ स्तरमा आधारित शिक्षण भनिन्छ । सामान्यत सिकाइ स्तरको आधारमा शिक्षण सहायता प्रदान गर्ने कार्यमा देहायका चरणहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ।

- सिकाइ विविधताको सम्मान (Respect learning diversity) गर्ने: प्रत्येक कक्षामा फरक फरक सिकाइ स्तर भएका विद्यार्थीहरू हुन्छन् भन्ने कुरा स्वीकार गर्ने
- अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता (Ensure meaningful participation) गर्ने: सिकाइ स्तरको आधारमा विविध र फरक कठिनाई स्तर भएका कार्यहरूको निर्माण गर्ने
- समतामूलक सिकाइ सुनिश्चित (Ensure equitable learning) गर्ने: सिकाइ स्तरको आधारमा समतामूलक सिकाइको सुनिश्चितता गर्ने

भाषा विषयको सन्दर्भमा फरक सिकाइ स्तर भएका विद्यार्थीहरूको सिकाइ सहजीकरण गर्न देहायका कार्यहरूमा ध्यान दिनुपर्छ ।

- फरक कार्य र फरक कठिनाई स्तर भएका कार्यहरू निर्माण र प्रयोग (varied tasks and tiered tasks)
  - ✓ वर्ण, शब्द, वाक्य पहिचानका (letter, word and sentence recognition tasks) क्रियाकलाप
  - ✓ शब्दभण्डार विकासका कार्यहरू: language games, songs/chants/rhymes, acting,
  - ✓ पढाइ सिप सुधारका कार्यहरू: mistake in reading, rely reading, improving speed of reading
  - ✓ पठनबोध विकासका कार्यहरू: extensive and intensive reading activities

रणनीति नं. ५: परियोजनामा आधारित सिकाइ (Project Based Learning)

शिक्षकले विद्यार्थीहरूको आफ्नै प्रयासमा व्यावहारिक समस्याहरू समाधान गर्ने सिप विकास गर्नका लागि परियोजना कार्यहरू उपयोगी हुन्छन् । परियोजना कार्यमा सबैभन्दा पहिला विद्यार्थीहरूमा कुन क्षेत्रमा सिकाइ समस्या छ, सोको पहिचान गर्नुपर्दछ । यस चरणलाई समस्याको पहिचान भनिन्छ । सिकाइ गर्नुपर्ने विषयवस्तुलाई व्यावहारिक रूपमा विद्यार्थीकै प्रयासमा सिकने अवसर प्रदान गर्नका लागि शिक्षकले सो विषयवस्तुलाई व्यावहारिक जीवनसँग जोडेर परियोजना कार्यको शीर्षक तयार गर्नुपर्दछ । सामान्यतया परियोजना कार्यमा विद्यार्थीले एकभन्दा धेरै स्रोतहरूबाट सूचना सङ्कलन गरेर समस्याको गहिराइसम्म पुगी समस्याको समाधान गर्नुपर्दछ ।

परियोजना कार्य निर्माणको क्रममा देहायको आधार तथा सिकाइ स्रोतहरूको उपयोग गर्न सकिन्छ ।

- निदानात्मक साधनबाट प्राप्त भएको तथ्याङ्कमा आधारित भई तथ्याङ्कले देखाएको विद्यार्थीको सिकाइ कमजोरी सुधारका लागि क्षेत्रगत हुने गरी विभिन्न प्रकारका:
  - ✓ कार्य पाना (worksheet) विकास गर्ने
  - ✓ टेम्प्लेट (template) विकास गर्ने
  - ✓ वेब लिङ्कहरू (web link) पहिचान गर्ने
  - ✓ पढन सामग्रीहरू (reading documents) सङ्कलन गर्ने
  - ✓ प्रश्नहरू निर्माण (design questions) गर्ने
  - ✓ श्रव्यदृश्य सामग्रीको (audio-video materials) सङ्कलन गर्ने
- सिकाइ स्तरको आधारमा वर्गीकृत विद्यार्थीहरूलाई आवश्यकताअनुसारको कार्य प्रदान गर्ने र कार्य सञ्चालन प्रक्रियाको बारेमा स्पष्ट जानकारी गराउने
- विद्यार्थीहरूलाई कार्य सञ्चालन प्रक्रियाको बारेमा योजना बनाउन लगाउने
- योजनामा आधारित भई निर्धारित समय भित्र वैयक्तिक वा सामूहिक रूपमा सहकार्यात्मक ढङ्गबाट कार्य सञ्चालन गर्न लगाउने
- आवश्यकताअनुसार शिक्षकले सहायता प्रदान गर्ने
- विद्यार्थीहरूले सम्पादन गरेका कार्यहरूको सिकाइ अनुभवहरूको बारेमा अनुभव आदानप्रदान गर्ने अवसर प्रदान गर्ने

परियोजना कार्यका चरणहरू

- समस्याको पहिचान (शिक्षकबाट)
- समस्याअनुसारको परियोजना कार्य निर्माण (शिक्षकबाट)

- परियोजना कार्यको योजना
- योजना कार्यान्वयन (विद्यार्थीबाट)
- कार्यान्वयन: खोजी र अनुसन्धान गर्नुपर्ने (विद्यार्थीबाट)
- प्रस्तुति र प्रतिबिम्बन (विद्यार्थीबाट)

केही उदाहरण

- **समस्या:** गणितमा जोड, घटाउका शाब्दिक समस्याहरू विद्यार्थीले सिक्न सकेका छैनन् ।
- **परियोजना कार्य:** आफ्नो समुदायमा भएका कुनै ३ ओटा पसलहरू: तरकारी पसल, किराना पसल र डेरी मा गइ २/२ जना ग्राहकले किनेका वस्तुहरूको सूची, मूल्य, ग्रहकले दिएको रकम, फिर्ता रकमसम्बन्धी कथाहरू तयार गर्नुहोस् ।
- **योजना निर्माण:** एक हप्ता (मिति ... देखि .... सम्म विद्यार्थीको समुदायमा परियोजना कार्य गरिने), तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि Worksheet फाराम बनाई उपलब्ध गराउनुहोस् ।

कार्यपाना (Worksheet) को ढाँचा

विद्यार्थीको नाम:	पसलको नाम:	ग्राहकको नाम:
ग्राहकले के किने, कति किने, कति रुपियाँ पसलमा दिए, फिर्ता आएको रकम भए सो पनि शाब्दिक रूपमा व्याख्या गर्ने:		
सो व्याख्याअनुसार बिल तयार गर्ने:		
के सिकाइ भयो:		

रणनीति नं. ६: असमकालिक सिकाइ (Asynchronous Learning)

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकाससँगै शिक्षण सिकाइका विधि तथा प्रक्रियामा पनि परिवर्तन हुँदै आएको छ। सिकाउने प्रक्रियामा विविधता आएको देखिन्छ । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकाससँगै शिक्षणमा आमनेसामने, अनलाइन, मिश्रित विधिहरू तथा समकालिक (Synchronous) र असमकालिक (Asynchronous) तरिकाको प्रयोग गर्ने गरिएको छ । असमकालिक सिकाइ तरिका विशेष गरेर शिक्षकको प्रत्यक्ष निर्देशन र सहयोगमा विद्यार्थीहरूको स्वप्रयत्नमा आधारित हुन्छ। विभिन्न सिकाइ स्तर भएका विद्यार्थीहरूका सिकाइ सुधार ल्याउन शिक्षकले विभिन्न किसिमका digital materials को प्रयोग गरी विद्यार्थीहरूलाई स्वअध्ययन गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । केही सामग्रीहरू देहायअनुसार हुने छन् ।

- YouTube videos
- Learning portals
- Virtual classes
- PDF reading documents
- Templates
- Worksheets
- Newspaper

यसका लागि देहायका विधि, तौरतरिका तथा सामग्रीहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

- शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र (CEHRD) बाट विकास गरिएको सिकाइ चौतारी (learning portals) मा भएका सामग्रीहरूको अध्ययन गरी डायरी ब्यवस्थापन गर्ने
- शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र (CEHRD) ले उत्पादन गरेका श्रव्यदृश्य (audio and visual) सामग्रीको अध्ययन गरी डायरी ब्यवस्थापन गर्ने
- गुगल खोजी (Google search) गर्ने
- पत्रपत्रिकाहरूको दैनिक अध्ययन (reading newspaper) गर्ने

सिकाइ चौतारी (Learning Portal)

सिकाइ चौतारी (Learning Portal) विद्यालय तहका विद्यार्थीलाई शिक्षण सिकाइमा सहयोग पुर्याउनका लागि विकास गरिएको राखिएको अनलाइन पोर्टल हो। यसमा सबै कक्षा र विषयका पाठ्यवस्तुहरू डिजिटाइज गरी व्यवस्थित रूपमा मिलाएर राखिएको हुन्छ। यो पोर्टल शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको वेभसाइटमा हेर्न सकिन्छ। यसलाई इन्टरनेटको पहुँच भएमा मोबाइल वा कम्प्युटर आदिको प्रयोग गरी विद्यार्थीले सिकाइ गर्न सक्छन्। यसको विशेषताहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- सिकाइ सामग्रीहरूलाई audio, video, animation र पढ्ने डिजिटल सामग्रीको रूपमा राखिएको
- विद्यालय तहको पाठ्यक्रमअनुसार कक्षागत र विषयगत सामग्रीलाई सङ्गठित गरिएको हुनाले आवश्यक सामग्रीमा सहज पहुँच हुने
- सबै कक्षा र विषयका पाठ्यवस्तुहरूको श्रव्यदृश्य पाठहरू हुने
- सिकाइमा सहयोग पुग्ने थप सामग्रीहरू कथा, कविता, डकुमेन्ट्रीहरू हुने
- एकैपटकमा धेरै प्रयोगकर्ताले प्रयोग गर्न मिल्ने
- विद्यार्थीको क्षमता र स्तरअनुसारका सामग्रीहरू हुने
- विषयवस्तुमा आधारित खेलहरू डिजाइन गरी राखिएकाले प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा सिकाइको अवसर हुने

प्रयोग विधि

- इन्टरनेटको पहुँचमा मोबाइल वा कम्प्युटर आदिको प्रयोग गरी www.learning.cehrd.edu.np मा प्रवेश गर्ने
- आफूले चाहेको कक्षा विषय र पाठ छनौट गरी अध्ययन गर्ने

रणनीति नं. ७: टोल शिक्षा (Tole Sikchha)

टोल शिक्षा भनेको विद्यालयको हाता बाहिर विद्यार्थीको आफ्नै समुदायमा सिकाइ सहजकर्ता वा शिक्षकबाट विद्यार्थीहरूलाई उनीहरूको आफ्नै समुदायमा सानो समूहमा राखेर सिकाइनु टोल शिक्षा हो।

- विद्यालयले विद्यार्थीहरूका लागि टोल वा पायक पर्ने स्थानमा विद्यालय समयका अतिरिक्त समय, सार्वजनिक विदाको समयको सदुपयोग हुनेगरी अतिरिक्त कक्षा सञ्चालन गर्ने
- स्थानीय तहले शिक्षा क्षेत्रमा क्रियाशील सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूसँग समन्वय गरी विद्यालयको सक्रियतामा टोल सिकाइ सञ्चालन गर्ने
- माथिल्लो कक्षाका विद्यार्थीले तल्लो कक्षाका विद्यार्थीलाई सहयोग गर्ने गरी टोल सिकाइका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने

- शिक्षकले आफू बसोबास गरेको टोलमा बिदाको दिन वा बिहान बेलुका टोल सिकाइ सञ्चालन गर्ने

सिकाइ क्षति आपूरणका लागि सान्दर्भिक रणनीतिहरूसँग सम्बन्धित वेभ लिङ्कहरू

- सिकाइ अवस्थाको आधारमा शिक्षण (Teaching at Right Level- TaRL)
<https://www.youtube.com/watch?v=KsLhj79gLLQ>
- विद्यार्थी मेन्टरिङ (student mentoring)
https://www.youtube.com/watch?v=fzrM_5G9d_0&t=114s
- विद्यार्थी स्वनिर्देशित सिकाइ
<https://www.youtube.com/watch?v=3g1zlU5vbMk&t=12s>

वर्गीकृत समूहअनुसारको सिकाइ सहजीकरण रणनीति तथा क्रियाकलापहरू

क्र.स.	वर्गीकृत समूह	रणनीति	क्रियाकलाप	सूचकहरू (indicators)	कैफियत
१	आधारभूत भन्दा कम	विद्यार्थी मेन्टरिङ	<p>१. सहपाठी सिकाइ: कक्षाकोठाभित्र जान्ने साथीले आधारभूत भन्दा कम स्तरको सिकाइ भएको साथीलाई निर्धारित समयसम्म सहयोग प्रदान गर्ने</p> <p>२. शिक्षक सहायता: सम्बन्धित विषय शिक्षण गर्ने शिक्षकले आधारभूत भन्दा कम सिकाइ स्तर भएका विद्यार्थीहरूको सिकाइ आपूर्ण गर्न विभिन्न प्रकारका क्रियाकलाप तथा सामग्रीहरूको प्रयोग गरी नियमित शिक्षण गर्ने</p> <p>३. अग्रज सहायता: माथिल्ला कक्षाका दाजु/दिदीबाट विद्यालय समयमा कक्षाकोठा बाहिर हुने क्रियाकलापका लागि हेरचाह, संरक्षण र सहयोग प्रदान गर्ने</p>	<p>१. कक्षाकोठामा बसाई व्यवस्थापन मिलाउने</p> <p>२. जान्ने साथीले कक्षा कार्यमा सहयोग गर्ने</p> <p>३. गृहकार्यमा के के कार्य गर्ने स्पष्टसँग बुझाउने</p> <p>४. शिक्षकले फरक फरक र सजिलोदेखि कठिन प्रकारको कार्यहरू निर्माण गर्ने</p> <p>५. लक्षित समूहका विद्यार्थीहरूलाई कक्षाकार्यमा अवसर पर्याप्त दिने</p> <p>६. कक्षाकोठा बाहिरका क्रियाकलापमा माथिल्ला कक्षाका दाजु/दिदीहरूको सहयोगमा सुरक्षित र संरक्षित वातावरण तयार गर्ने</p>	<p>मेन्टर विद्यार्थीको सिकाइको सुनिश्चित कसरी गर्ने ?</p> <p>नोट: सिकाइ क्षति भएको विद्यार्थीको सिकाइ आपूर्णमा मेन्टर विद्यार्थीको सिकाइ पूरा भइसकेको हुने हुँदा खासै समस्या नआउने</p>

एकाइ ५ सिकाइ आपूरण योजना निर्माण र कार्यान्वयन

परिचय

निदानात्मक परीक्षण सञ्चालन गरी विद्यार्थीहरूलाई below basic, basic, average, proficient र advance गरी ५ तहको सिकाइ स्तरमा वर्गीकरण गरिएको हुन्छ । पहिचान भएको सिकाइ स्तरअनुसार सिकाइ आपूरणका लागि उपचारात्मक शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गरिन्छ । उपचारात्मक शिक्षण क्रियाकलाप प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नका लागि योजना निर्माण गर्नु आवश्यक हुन्छ । विद्यार्थीहरूको सिकाइ आवश्यकताअनुसार तयार गरिने सिकाइ आपूरण योजना निदानात्मक परीक्षणबाट पहिचान भएका विषयवस्तुहरूमा आधारित हुने छन् । योजनाअनुसार सिकाइ क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरी कुनै कक्षामा सिकाइ सुरु गर्नु अगाडि विद्यार्थीले सिक्नुपर्ने न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउने उद्देश्य रहेको हुन्छ ।

मुख्य विषयवस्तु

- क) सिकाइ आपूरण योजना अवधारणा र महत्त्व
- ख) सिकाइ आपूरणको योजना निर्माण र कार्यान्वयन
- ग) सिकाइ आपूरण तथा मूल्याङ्कनमा अभिभावकहरूको सहभागिता गराउने विधिहरू

क) सिकाइ आपूरण योजना अवधारणा र महत्त्व

महामारीलगायत विविध कारणले बालबालिकाहरूको सिकाइमा भएको क्षति आपूरण गर्न बनाइने सिकाइ योजना सिकाइ आपूरण योजना हो । सिकाइ आपूरण योजना मूलतः निर्धारित कक्षा अध्ययन गर्न विद्यार्थीहरूमा न्यूनतम सक्षमता हासिल गराउन केन्द्रित रहन्छ । निदानात्मक मूल्याङ्कन साधनमार्फत विद्यार्थीहरूमा भएको सिकाइ क्षति पहिचान गरिन्छ । विषयगत रूपमा विद्यार्थीले हासिल गर्नुपर्ने न्यूनतम सिकाइ सक्षमता हासिल हुन नसक्नु सिकाइ क्षति हो । पहिचान भएका विषयवस्तुहरूमा सिकाइ क्षति आपूरण गर्न केकस्ता सिकाइ क्रियाकलापहरू कसरी सञ्चालन गर्ने भन्ने सन्दर्भमा सिकाइ आपूरण योजनाले मार्गनिर्देश गर्दछ ।

सिकाइ आपूरण योजना विद्यार्थीहरूको आवश्यकतामा आधारित हुने छ । निदानात्मक परीक्षणबाट Below basic, basic, average, proficient र advance स्तरमा वर्गीकृत विद्यार्थीहरूलाई एउटै वा छुट्टाछुट्टै सिकाइ विधिहरू प्रयोग गर्न सकिने छ । सबै विद्यार्थीहरूका लागि सिकाउन आवश्यक देखिएका विषयवस्तुहरू सामूहिक रूपमा सहजीकरण गर्ने योजना गर्नुपर्छ भने व्यक्तिगत रूपमा मात्र समस्या भएका विद्यार्थीहरूलाई सोहीअनुसार व्यक्तिगत सिकाइ योजना तयार गर्नुपर्छ । सिकाइ योजना तयार गर्दा विद्यार्थीहरूको आवश्यकताअनुसार सम्बन्धित कक्षाभन्दा तल्लो स्तरका विषयवस्तुबाट सुरु गरी निर्धारित सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन जोड दिनुपर्छ । यस्तो योजनाले विषयवस्तुलाई विद्यार्थीको दैनिक जीवनमा जोड्न प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । सिकाइ आपूरण योजनाले स्वअध्ययन, घर तथा समुदायमा आधारित सिकाइ, शिक्षकको सहयोगमा हुने सिकाइलगायत सिकाइको बहुविधिहरू अवलम्बन गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्छ । यसका साथै योजनाले सिकाइमा शिक्षकको भूमिकासँगै विद्यार्थी, अभिभावक र अन्य सरोकारवालाहरूको भूमिका र सहभागिता समेत समावेश गरेको हुनुपर्छ । सिकाइ आपूरण योजना विद्यार्थीहरूको वास्तविक आवश्यकतामा आधारित हुने भएकाले उनीहरूमा भएको सिकाइ क्षति शीघ्र आपूरण गर्न सहयोग पुग्दछ । सिकाइ आपूरण योजनाले विशेषतः below basic, basic र average स्तरका विद्यार्थीहरूको सिकाइ क्षतिलाई आपूरण गर्ने भएता पनि proficient र advance स्तरका विद्यार्थीहरूको समेत सिकाइ समृद्धि गर्न योजना उपयोगी हुने छ । Proficient र Advance स्तरका विद्यार्थीहरूलाई आवश्यकताअनुसार अन्य विद्यार्थीहरूलाई सहायता प्रदान गर्न लगाउन सकिन्छ ।

ख) सिकाइ आपूरण योजना निर्माणको नमुना खाका र अभ्यास

(अ) प्रशिक्षकद्वारा सिकाइ आपूरण योजना प्रदर्शन

सहभागीहरूमा सिकाइ आपूरण क्रियाकलाप योजना निर्माण गर्ने र उक्त योजनाको कार्यान्वयन गर्ने सिप विकास गर्न सहजकर्ताले नमुना योजना तयार गर्ने र योजनाको कार्यान्वयन गर्ने विधि प्रदर्शन गर्नुपर्छ । सहजकर्ताले सहभागीहरू सामु प्रदर्शन गर्नका लागि तयार गरिएको सिकाइ आपूरण क्रियाकलाप योजनाका केही उदाहरणहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

उदाहरण १

शिक्षकको नाम: X

विषय: विज्ञान

कक्षा: ८

विषय क्षेत्र/एकाइ	सिकाइ उपलब्धि	सामग्री	सिकाइ आपूरणका लागि सिकाइ क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कन
बल र चाल	उत्तोलकको प्रकारहरू वर्णन गर्न	उपलब्ध भएसम्म कैची, चक्कु, कुचो, साबेल, चिम्टा, सरौटो, करौँती, कागती निचोर्ने, एक पाङ्ग्रे टेलगाडा नभएमा फोटो	<ul style="list-style-type: none"> ● रणनीति: उपचारात्मक शिक्षण, स्वनिर्देशित शिक्षण ● उपचारात्मक शिक्षणले मुख्य गरी Below basic level, Basic level र Below average समूहका विद्यार्थीहरूमा केन्द्रित हुन्छ । <p><u>स्वनिर्देशित शिक्षण: Proficient level and Advanced level समूहका सहभागीहरूका लागि</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● Proficient level and Advanced level समूहका विद्यार्थीहरूलाई स्वनिर्देशित शिक्षण प्रयोग गर्नुहोस् । यसको लागि सो विद्यार्थीहरूलाई उत्तोलकका प्रकारहरूको सम्भव भएसम्म मोडेल निर्माण गर्ने वा नभएमा चित्र कोर्ने क्रियाकलाप दिनुहोस् । यसको लागि आवश्यक सामग्रीहरू उपलब्ध गराउने अथवा स्थानीय सामग्रीहरूको प्रयोग गर्न निर्देशित गर्नुहोस् । <p><u>Below basic level, Basic level र Below average समूहका सहभागीहरूका लागि</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● दैनिक जीवनमा प्रयोग गरिने उत्तोलकहरू देखाउँदै यिनीहरू के के को लागि प्रयोग गरिन्छ ? यसको प्रयोग किन गरिन्छ ? यिनीहरू कुन किसिमका सरल यन्त्र हुन् ? जस्ता प्रश्नहरू सोध्नुहोस् । ● सहभागीहरूले दिएका उत्तरहरू बोर्ड लेख्दै जानुहोस् । सबै सहभागीहरूलाई बोल्ने मौका दिनुहोस् । ● उत्तोलकको छोटो परिचयसहित यसका विभिन्न भागहरू चित्रमार्फत चिनाउनुहोस् । दैनिक जीवनमा प्रयोग गरिने कुनै एउटा उत्तोलक मानौँ कैची देखाउँदै सो भागहरू देखाउनुहोस् । ● सहभागीहरूलाई अगाडि बोलाउँदै अरु उत्तोलकहरूमा सो भागहरू देखाउन लगाउनुहोस्। सहभागीहरू बोलाउँदा Below average का विद्यार्थीहरूलाई पहिला बोलाउने र क्रमश Basic level र Below 	<ul style="list-style-type: none"> ● प्रश्न उत्तर गरेर ● समूह कार्यमा विद्यार्थी सहभागिताको अवलोकन गरेर ● परियोजना कार्यको मोडेल निर्माणलाई रुब्रिकको आधारमा मूल्याङ्कन गरेर

			<p>basic level का विद्यार्थीहरूलाई बोलाउनुहोस्।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सहभागीहरूलाई दिइएका उत्तोलकहरूमा फलक्रम, लोड र इफोर्टको स्थान कहाँ कहाँ छन् पहिचान गर्न लगाउनुहोस्। अब तीनओटा टेबलमा, बिचमा फलक्रम भएको, बिचमा लोड भएको र बिचमा इफोर्ट लगाइने उत्तोलकहरू भनी नामाकरण गर्ने र उपलब्ध उत्तोलकहरूलाई छुट्टाएर निर्धारित टेबलमा राख्न लगाउनुहोस्। ● यदि Below basic levelका विद्यार्थीहरूले उत्तोलकहरू छुट्ट्याउन सकेनन् भने बाँकी विद्यार्थीलाई सहयोग गर्न लगाउने साथै उनीहरूले पनि नसकेको खण्डमा शिक्षकले आफैं सहजीकरण गर्ने। ● बिचमा फलक्रम भएका उत्तोलकहरू राखिएका टेबललाई पहिलो दर्जाको, बिचमा लोड भएका उत्तोलकहरू राखिएका टेबललाई दोस्रो दर्जाको र बिचमा इफोर्ट लगाइने उत्तोलकहरू राखिएका टेबललाई तेस्रो दर्जाको उत्तोलक भनी नामाकरण गर्नुहोस्। ● तीन प्रकारका उत्तोलकको बारेमा छलफल गराउने र प्रत्येक प्रकारको परिभाषा तथा विशेषताहरू टिपोट गर्न लगाउनुहोस्। ● तीनै समूहबाट एक एक जना पर्ने गरी बोलाउने र प्रस्तुत गर्न लगाउनुहोस्। ● आवश्यक परेको अवस्थामा पृष्ठपोषण दिनुहोस्। ● Proficient level and Advanced level समूहका विद्यार्थीहरूले बनाएका विभिन्न प्रकारका उत्तोलकहरूको मोडेल वा चित्रहरू प्रदर्शन गर्न लगाउने र बाँकी समूहहरूका सहभागीहरूलाई सो उत्तोलकहरू चिन्न लगाउने र फेरि वर्गीकरण गर्न लगाउने गर्नुहोस्। ● अन्तमा चार्टपेपरमा उत्तोलकका प्रकारहरूको स्केमेटिक चित्रहरू प्रस्तुत गर्ने र पुनरावृत्ति गराउने गर्नुहोस्। 	
<p>नोट : यसबाहेक उपचारात्मक शिक्षणअन्तर्गत अन्य विधिहरू जस्तै अतिरिक्त समयसहितको सुधारात्मक सहयोग, सहपाठी सिकाइ जस्ता विधिहरू पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ। त्यस्तै स्वनिर्देशित सिकाइका लागि अन्य विधिहरू जस्तै फ्लिप कक्षा, ICT मा आधारित सिकाइ पनि गराउन सकिन्छ।</p>				

उदाहरण २

शिक्षकको नाम: X

विषय: गणित

कक्षा: ४

विषयक्षेत्र/एकाइ	सिकाइ उपलब्धि	सामग्री	सिकाइ आपूर्णका लागि सिकाइ क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कन प्रक्रिया
सङ्ख्याको ज्ञान	देवनागरी सङ्ख्याङ्कन पद्धतिमा	दशआधार बलक/ पत्ती, सङ्ख्या	<p>रणनीति : विद्यार्थीको सिकाइको स्तरअनुसार शिक्षण</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सहभागीहरूलाई सिकाइ स्तर (Below basic level, Basic level, Average level, Proficient level and 	<ul style="list-style-type: none"> ● अवलोकन ● प्रश्नोत्तर

<p>हजारसम्मका सङ्ख्या गन्ती गर्न, चिन्न र लेख्न</p>	<p>तालिका, सङ्ख्यासम्बन्धी कार्यपुस्तिका (worksheet)</p>	<p>Advanced level) अनुसारका पाँचओटा समूहमा विभाजन गर्नुहोस् ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● प्रत्येक समूहलाई तल दिइएअनुसारका क्रियाकलाप गराउनुहोस् । <p><u>Below basic level र Basic level समूहका सहभागीहरूका लागि</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● प्रशिक्षकको पूर्ण सहयोगमा दशआधार ब्लक/पत्तीको प्रयोग गरी सङ्ख्या गन्ती गर्न र लेख्न लगाउनुहोस् । ● प्रशिक्षकले भनेका सङ्ख्यालाई सङ्ख्या चार्टमा देखाई भन्न लगाउनुहोस् । ● क्रमैसँग आउने सङ्ख्या, दिइएको सङ्ख्याको अगाडि र पछाडि आउने सङ्ख्या लेख्नका लागि खाली ठाउँ भर्ने कार्यपुस्तिका (worksheet) दिनुहोस् र खाली ठाउँ भर्न लगाउनुहोस् । ● स्थानमान तलिकामा सङ्ख्या देखाउने र स्थानमान तालिकामा दिइएको सङ्ख्यालाई अड्क र अक्षरमा लेख्ने अभ्यास गराउने । <p><u>Below Average समूहका सहभागीहरूका लागि</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● प्रशिक्षकको आंशिक सहयोगमा दशआधार ब्लक/पत्तीको प्रयोग गरी सङ्ख्या गन्ती गर्न र लेख्न लगाउनुहोस् । ● प्रशिक्षकले भनेका सङ्ख्यालाई सङ्ख्या चार्टमा देखाई भन्न लगाउनुहोस् । त्यसपछि सहभागीहरूलाई जोडीमा एउटाले सङ्ख्या भन्ने र अर्कोले सङ्ख्या चार्टमा देखाई भन्न लगाउनुहोस् । ● क्रमैसँग आउने सङ्ख्या, दिइएको सङ्ख्याको अगाडि र पछाडि आउने सङ्ख्या लेख्नका लागि खाली ठाउँ भर्ने कार्यपुस्तिका (worksheet) दिनुहोस् र खाली ठाउँ भर्न लगाउनुहोस् । <p><u>Proficient level समूहका सहभागीहरूका लागि</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● समूहमा छलफल गरेर दशआधार ब्लक/पत्तीको प्रयोग गरी सङ्ख्या गन्ती गर्न र लेख्न लगाउनुहोस् । ● त्यसपछि सहभागीहरूलाई जोडीमा एउटाले सङ्ख्या भन्ने र अर्कोले सङ्ख्या चार्टमा देखाई भन्न लगाउनुहोस् । ● क्रमैसँग आउने सङ्ख्या, दिइएको सङ्ख्याको अगाडि र पछाडि आउने सङ्ख्या लेख्नका लागि खाली ठाउँ भर्ने कार्यपुस्तिका (worksheet) दिनुहोस् र खाली ठाउँ भर्न लगाउनुहोस् । 	<ul style="list-style-type: none"> ● कार्यपुस्तिका का परीक्षण
---	--	--	--

			<p><u>Advanced level समूहका सहभागीहरूका लागि</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● सहभागीहरूलाई दशआधार ब्लक/पत्तीको चित्र हेरी सङ्ख्या लेख्ने कार्यपुस्तिका (worksheet) दिनुहोस् र सङ्ख्या लेख्न लगाउनुहोस् । ● स्थानमान तलिकामा सङ्ख्या देखाउने र स्थानमान तालिकामा दिइएको सङ्ख्यालाई अङ्क र अक्षरमा लेख्ने अभ्यास गराउने । ● क्रमैसँग आउने सङ्ख्या, दिइएको सङ्ख्याको अगाडि र पछाडि आउने सङ्ख्या लेख्नका लागि खाली ठाउँ भर्ने कार्यपुस्तिका (worksheet) दिनुहोस् र खाली ठाउँ भर्ने लगाउनुहोस् । 	
<p>नोट : वास्तविक कक्षा शिक्षणमा विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तरअनुसार सिकाइ उपलब्धि तथा क्रियाकलाप फरक हुन सक्ने छ ।</p>				

कार्यपाना

१. ब्लकहरू गन्ती गरी सङ्ख्या लेख्नुहोस् :

.....

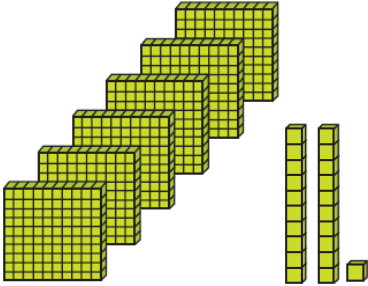
.....

.....

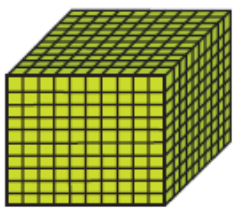
.....

.....

.....

.....

.....

२. खाली ठाउँ भर्नुहोस् :

११					१६			१९	
----	--	--	--	--	----	--	--	----	--

४५				४९					
----	--	--	--	----	--	--	--	--	--

१२०			१२३				१२७		
-----	--	--	-----	--	--	--	-----	--	--

३४९				३४५					
-----	--	--	--	-----	--	--	--	--	--

७८९					७८६				
-----	--	--	--	--	-----	--	--	--	--

३. ठिक पछाडि के आउँछ ?

१७	
----	--

३९	
----	--

५९	
----	--

९९	
----	--

१६७	
-----	--

२५५	
-----	--

७८०	
-----	--

८८३	
-----	--

९९९	
-----	--

४. ठिक अगाडि के आउँछ ?

	१२
--	----

	२८
--	----

	४९
--	----

	७७
--	----

	१०२
--	-----

	५५०
--	-----

	६८२
--	-----

	८९०
--	-----

	९९८
--	-----

५. स्थानमान तालिकामा दिइएका सङ्ख्यालाई अङ्क र अक्षरमा लेख्नुहोस्

हजार	सय	दस	एक
5	9	2	1

६. ३५४७ लाई स्थानमान तलाकामा प्रस्तुत गरी सङ्ख्यालाई अक्षरमा लेख्नुहोस् ।

उदाहरण ३

शिक्षकको नाम: X

विषय: अङ्ग्रेजी

कक्षा: ६

विषयक्षेत्र/एकाइ	सिकाइ उपलब्धि	सामग्री	सिकाइ आपूर्णका लागि सिकाइ क्रियाकलापहरू
Reading	<ul style="list-style-type: none"> Comprehend a simple and short grade level reading text. 	<ul style="list-style-type: none"> Reading text along with comprehension tasks. 	<p>Strategy: Teaching multi-level students together Design and carry out the reading tasks as per the different levels of students as given below.</p> <p>Activity 1: Talking about the picture. Ask these questions and elicit the answers from the students.</p> <ol style="list-style-type: none"> What do you see in the picture? (mouse) How do you spell it? (M-O-U-S-E) Is there any word for the same? (Yes. Rat) <p>Activity 2: Vocabulary learning.</p>

		<p>(given in the box below)</p>	<ol style="list-style-type: none"> Write these words on the board and teach the words. Teach the meanings first. Use the techniques given in the brackets at the end of each word. hungry (explanation plus translation), hole (show the hole in real setting, e.g. hole on the classroom wall), crept in (demonstration or picture), get through (demonstration or picture), needed (explanation), out of (demonstration or picture), pass through (demonstration or picture), grown (demonstration or picture). For teaching the pronunciation and spelling, conduct a vocabulary game. Teacher shows the meaning (either demonstrate or do something else) and the students write the words. <p>Activity 3: Reading the story (Decoding)</p> <ol style="list-style-type: none"> Read the story with acting (using gestures, movements etc. changing voice patterns). Ask the students to read the text (loud reading). Move around the class and check whether the students can read correctly or not. Read the text and ask the students to repeat after you. Pay attention to those who were not reading the text correctly in the previous activity. Pair up the students and ask them to take turns to read and point to the sentences. Provide help when needed. <p>Activity 4: Reading the story (Comprehension)</p> <ol style="list-style-type: none"> Read the story one sentence at a time and ask comprehension questions orally. The questions are given in the box in the order of sentences. You can ask the questions in Nepali too but the students need to answer in sentences. Just the phrases or words are acceptable because the purpose of this activity is just checking understanding. Praise students' responses and make sure that everyone understands the text. <div data-bbox="618 1434 1443 1774" style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p>Who was having a very bad time? Was it a rat? Why was it a bad time for the mouse? Why? Did the mouse find the food? What happened to the mouse? Why? What did the mouse find? What was there inside the basket? Was it like corn? Did the basket have a big hole? How did the mouse go through the hole? Did the mouse eat the corn? How much did it eat? Why? What happened when she ate a lot? Did the mouse want to climb out of the basket? Why? What came there? How can the mouse get out of the basket?</p> </div> <p>Activity 5: Reading comprehension tasks</p> <ol style="list-style-type: none"> Give the students these sentence completion tasks and ask the students to read the text and complete the sentences.
--	--	----------------------------------	---

			<ol style="list-style-type: none"> a. The mouse could not find any ..... b. She got into the ..... for corn. c. She ate a lot because she was ..... <ol style="list-style-type: none"> 2. Check the students' answers. Ask them to show where they found the answers. Help further the struggling ones. 3. Give the students these statements and ask them to put them in correct order of the story. <ol style="list-style-type: none"> a. The mouse could not come out of the basket. b. The mouse moved into the basket and ate a lot. c. The mouse waited for a longer time to be thinner. d. The mouse found food in the basket. 4. Ask students to check each other's answers. Pair up the students so that they can help each other. <p>Activity 6: Dictation</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Read the following piece of text and answer the following
			<p>A mouse was having a very bad time. She could find no food at all. She but there was no food and she grew very thin.</p>
			<p>questions.</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Check students' answer sheets to find out whether they have been able to write correctly or not. <p>Evaluation</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Assess students' reading (decoding and comprehension) during the activities.

They Hungry Mouse

A mouse was having a very bad time. She could find no food at all. She looked here and there, but there was no food at all. She looked here and there, but there was no food and she grew very thin.

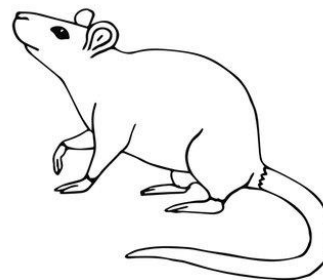
At last the mouse found a basket, full of corn. There was a small hole in the basket and she crept in. She could just get through the hole. Then she began to eat the corn. Being very hungry, she ate a lot and went on eating and eating. She had grown very fat before she felt that she had eaten more than she needed.

When the mouse tried to climb out of the basket, she could not. She was too fat to pass through the hole.

"How shall I climb out?" said the mouse.

Just then a rat came along, and he heard the mouse.

"Mouse," said the rat, "if you want to climb out of the basket, you must wait till you have grown as thin as you were when you went in."

विषयक्षेत्र तथा एकाइ	सिकाइ उपलब्धि	सामग्री	सिकाइ आपूर्णका लागि क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन
शब्दार्थ र वाक्यमा प्रयोग ('कुमार यवक्रीत' कथाको पहिलो अनुच्छेद)	<ul style="list-style-type: none"> शब्दको अर्थ सिकी वाक्य रचना तथा अनुच्छेद रचना गर्न 	<ul style="list-style-type: none"> शब्दपत्ती, अर्थपत्ती वाक्यपत्ती 	<p>रणनीति: विद्यार्थीको सिकाइको स्तरअनुसार शिक्षण, सहपाठी सिकाइ, स्वनिर्देशित सिकाइ</p> <ul style="list-style-type: none"> सहभागीहरूलाई पाँच सिकाइ स्तर समूहमा विभाजन गर्ने र विद्यार्थीको भूमिका निर्वाह गर्न लगाउनुहोस्। कक्षा ६ को पाठ दुईमा रहेको कुमार यवक्रीत कथाको पहिलो अनुच्छेद प्रस्तुत गर्नुहोस्। <p>१. आधारभूत तहभन्दा कम समूह: शिक्षकको पूर्ण सहयोग (सिकाइ चरण: प्रस्तुतीकरण र पहिचान)</p> <ul style="list-style-type: none"> सहभागीहरूलाई निर्धारित अनुच्छेद पढी अर्थ सिकनुपर्ने नयाँ शब्द टिपोट गर्न लगाउनुहोस्। सहभागीहरूले टिपोट गरेका हरेक शब्दको अर्थ शिक्षकले सेतोपाटीमा लेखिदिनुहोस्। शब्दपत्ती र अर्थपत्ती प्रस्तुत गरी सहजकर्ताले शब्द भन्दा सहभागीहरूलाई अर्थ भन्न लगाउने र सहभागीहरूलाई शब्द भन्न लगाई सहजकर्ताले अर्थ भन्ने गर्नुहोस्। कापीमा शब्द र अर्थ सिधा सिधा लेखी पढ्न लगाउनुहोस्। निर्धारित अनुच्छेदमा शब्दार्थ शिक्षणमा सहजीकरण गरिएका शब्दलाई आधार मानी देहायअनुसारको प्रश्न सोधी मूल्याङ्कन गर्नुहोस्। (अ) तल दिइएका शब्दको अर्थ तालिकाबाट पहिचान गरी लेख्नुहोस्। 	<ul style="list-style-type: none"> कक्षाकार्यको अवलोकन व्यावहारिक परिवर्तनको अवलोकन निर्धारित प्रश्नका आधारमा लिखित परीक्षा

			<p>शिक्षित, कुटी, तपस्या, विद्वान् हुनुको भाव, नाउँ चलेको</p> <p>(क) आश्रम (ख) विद्वान् (ग) नामुद (घ) समाधि (ङ) विद्वत्ता</p> <ul style="list-style-type: none"> ● निर्धारित प्रश्नमा सहभागीहरूले विद्यार्थीको भूमिकामा रही दिएको उत्तर जाँची आवश्यक सिकाइ र पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुहोस्। <p>२. आधारभूत तह समूह: शिक्षकको आंशिक सहयोग र समूह सिकाइ (सिकाइ चरण: पहिचान)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सहभागीहरूलाई शब्द र अर्थ छयासमिस पारेर दिई अर्थ पहिचान गर्न लगाउनुहोस्। ● शब्दपत्ती र अर्थपत्ती विभिन्न सहभागीहरूलाई बाँडेर शब्द र अर्थको जोडी बन्न लगाउनुहोस्। ● सहभागीहरूलाई एउटा समूहले शब्द भन्ने र अर्को समूहलाई अर्थ भन्न लगाउनुहोस्। यस क्रियाकलापलाई निश्चित चरणमा प्रतियोगितात्मक ढङ्गले सञ्चालन गर्नुहोस्। ● निर्धारित अनुच्छेदबाट देहायअनुसारको प्रश्न सोधी मूल्याङ्कन गर्नुहोस्। <p>(अ) दिइएका पदावली बुझाउने शब्द पाठबाट खोजेर लेख्नुहोस्। (क) खुसी वा उत्साहको गतिविधि (ख) खतम भएको भाव (ग) ध्यानमा मग्न हुने काम (घ) जङ्गलमा बनाएको आवास</p> <ul style="list-style-type: none"> ● निर्धारित प्रश्नमा सहभागीहरूले विद्यार्थीको भूमिकामा रही दिएको उत्तर जाँची आवश्यक सिकाइ र पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुहोस्। <p>३. औसतभन्दा कम समूह: युगल सिकाइ</p>	
--	--	--	--	--

			<p>(सिकाइ चरण: प्रयोग)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सहभागीहरूलाई निर्धारित अनुच्छेदबाट केही शब्द दिनुहोस् । ● सहभागीहरूलाई निर्धारित शब्द प्रयोग भएका वाक्य अनुच्छेदबाट पहिचान गरी लेख्न लगाउनुहोस् । ● सहभागीहरूलाई अनुच्छेदबाट लेखिएकै प्रकृतिका वाक्यलाई आधार मानी अनुकरण वाक्य निर्माण गर्न लगाउनुहोस्, जस्तै: शब्द: आश्रम अनुच्छेदबाट पहिचान गरिएको वाक्य: चरैतिरबाट मानिसहरू ज्ञानगुनका कुरा सिक्न त्यस आश्रममा आइरहन्थे । अनुकरण गरी रचना गरिएको वाक्य: पोखराबाट मानिसहरू ज्ञानगुनका कुरा सिक्न आश्रममा आइरहन्थे । <ul style="list-style-type: none"> ● सहभागीहरूले निर्माण गरेका वाक्य एकअर्कामा साटासाट गरी हेर्न लगाउनुहोस् । ● सहभागीहरूलाई देहायअनुसारका शब्द दिनुहोस् र युगल समूहमा रहेर निर्धारित अनुच्छेदमा रहेकै प्रकृतिका वाक्य रचना गर्न लगाउनुहोस् । आश्रम, विद्वता, हलक्क, उपाय ● निर्धारित प्रश्नमा सहभागीहरूले विद्यार्थीको भूमिकामा रही दिएको उत्तर जाँची आवश्यक सिकाइ र पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुहोस् । <p>४. निपुण समूह: स्वनिर्देशित सिकाइ (सिकाइ चरण: उत्पादन)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सहभागीहरूलाई निर्धारित अनुच्छेदबाट केही शब्द दिनुहोस् । ● निर्धारित शब्दहरूको प्रयोग गरेर स्वतन्त्र वाक्य निर्माणका लागि देहायअनुसारको प्रश्न दिई अभ्यास गराउनुहोस् । <p>(अ) तल दिइएका शब्दको अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।</p>	
--	--	--	--	--

			<p>विद्वान, आश्रम, चहलपहल, ठन्डाराम,</p> <ul style="list-style-type: none"> ● निर्धारित प्रश्नमा सहभागीहरूले विद्यार्थीको भूमिकामा रही दिएको उत्तर जाँची आवश्यक सिकाइ र पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुहोस्। <p>५. उत्कृष्ट समूह: स्वनिर्देशित सिकाइ (सिकाइ चरण: उत्पादन तथा सिर्जना)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सहभागीहरूलाई निर्धारित अनुच्छेदबाट केही शब्द दिनुहोस्। ● निर्धारित शब्द प्रयोग गरी स्वतन्त्र अनुच्छेद रचना गर्न लगाउनुहोस्। जस्तै: <p>(अ) तल दिइएका शब्द प्रयोग गरी अनुच्छेद रचना गर्नुहोस्।</p> <p>आश्रम, चर्चा, सुनसान, चहलपहल, उपाय</p> <ul style="list-style-type: none"> ● निर्धारित प्रश्नमा सहभागीहरूले विद्यार्थीको भूमिकामा रही दिएको उत्तर जाँची आवश्यक सिकाइ र पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुहोस्। 	
--	--	--	---	--

नोट: विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तरअनुसार सिकाइ उपलब्धि तथा सिकाइ क्रियाकलापहरू फरक हुन सक्ने छन्।

(आ) सहभागीद्वारा सिकाइ आपूरण योजनाको नमुना निर्माण र अभ्यास

सहजकर्ताले नमुना सिकाइ क्रियाकलाप प्रस्तुत गरिसकेपछि सहभागीहरूले पनि विषयगत रूपमा समूहमा बसी सिकाइ आपूरण योजना तयार गर्नुपर्छ। यसरी योजना बनाउँदा यस अघि विद्यालय भ्रमणको क्रममा पहिचान भएका विद्यार्थीका सिकाइ स्तर तथा विषयवस्तुहरूलाई आधार बनाउनुपर्छ। सहभागीले तयार गर्ने सिकाइ आपूरण क्रियाकलाप योजनाको केही उदाहरण तल प्रस्तुत गरिएको छ।

उदाहरण १

विषय: विज्ञान तथा प्रविधि

कक्षा: ६

१. निदानात्मक साधनको प्रयोगमार्फत पहिचान भएका सिकाइ आपूरण गर्नुपर्ने एकाइगत वा पाठगत विषयवस्तुका उदाहरणहरू

- मानव पाचन प्रक्रिया वर्णन गर्न
- बलका असरहरू बताउन
- ठोस, तरल र ग्यास माध्यममा ध्वनीको प्रसारण हुने प्रक्रिया वर्णन गर्न
- खुला विद्युत् परिपथ र बन्द विद्युत् परिपथको अवधारणा स्पष्ट पार्न र रेखा चित्र कोर्न
- पृथ्वीको भित्री बनोटको वर्णन गर्न

२. माथि उल्लिखित विषयवस्तुहरू मध्येबाट छनौट गरिएको विषयवस्तु: खुला विद्युत् परिपथ र बन्द विद्युत् परिपथ

३. नमुना सिकाइ क्रियाकलाप योजना

विषयक्षेत्र/एकाइ	सिकाइ उपलब्धि	सामग्री	सिकाइ आपूर्णका लागि सिकाइ क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कन
	खुला विद्युत् परिपथ र बन्द विद्युत् परिपथको अवधारणा स्पष्ट पार्न र रेखा चित्र कोर्न	वर्कसिट , विद्युत् परिपथको नमुना	<p>रणनीति:</p> <ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थीहरूलाई Below basic level, Basic level र Below average, Proficient level र Advanced level गरी दुई ओटा समूह निर्माण गर्नुहोस्। <u>Proficient level and Advanced level समूहका सहभागीहरूका लागि</u> Proficient level and Advanced level समूहका विद्यार्थीहरूलाई खुला विद्युत् परिपथ र बन्द विद्युत् परिपथसँग सम्बन्धित वर्कसिट दिइ सो वर्कसिटमा कार्य गर्न लगाउनुहोस्। <u>Below basic level, Basic level र Below average, समूहका सहभागीहरूका लागि</u> कक्षाकोठाको बत्तीको स्विच अन र अफ गरी अन गर्दा बत्ती बल्नु र अफ गर्दा बत्ती नबल्नुको कारण छलफल गर्नुहोस्। विद्यार्थीहरूले दिएका उत्तरहरूमा छलफल गर्ने र खुला विद्युत् परिपथ र बन्द विद्युत् परिपथको छोटो परिचय दिनुहोस्। विद्युत् परिपथको नमुना देखाउँदै परिपथका विभिन्न भागहरूको अवलोकन गराउने र कार्यहरू छलफल गराउनुहोस्। अब विद्यार्थीहरूलाई कक्षाकोठामा भएको विद्युत् परिपथका विभिन्न भागहरू पहिचान गर्न लगाउने र लोडको रूपमा विभिन्न विद्युतीय उपकरणहरू हुन सक्छ भन्ने धारणाको सबलीकरण गराउने गर्नुहोस्। सो नमुनामा रहेको विद्युत् परिपथको स्विच अन गर्दा परिपथ पूर्ण भइ बत्ती बल्ने र अफ गर्दा परिपथ पूरा नभई बत्ती नबल्ने स्पष्ट पार्ने र बन्द र खुला परिपथको अवधारणा स्पष्ट पार्नुहोस्। विद्यार्थीहरूलाई आआफ्नो कापीमा बन्द र खुला परिपथको परिभाषा लेख्न लगाउनुहोस्। आवश्यक परेको अवस्थामा शिक्षकले सहयोग गर्नुहोस्। बोर्डमा बन्द र खुला परिपथको चित्र कोरेर देखाउने र सँगसँगै विद्यार्थीहरूलाई पनि कापीमा कोर्न लगाउने गर्नुहोस्। Proficient level र Advanced level समूहका विद्यार्थीहरूलाई दिइएको खुला विद्युत् परिपथ र बन्द विद्युत् परिपथसँग सम्बन्धित वर्कसिट दिई सो वर्कसिटमा कार्य गर्न लगाउनुहोस्। सबै समूहका विद्यार्थीहरू पर्ने heterogenous समूह निर्माण गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> प्रश्न उत्तर गरेर। वर्कसिट परीक्षण गरेर। समूह कार्यमा विद्यार्थी सहभागीताको अवलोकन गरेर। परियोजना कार्यको मोडेल निर्माण लाई मार्किङ स्किमको आधारमा मूल्याङ्कन गरेर।

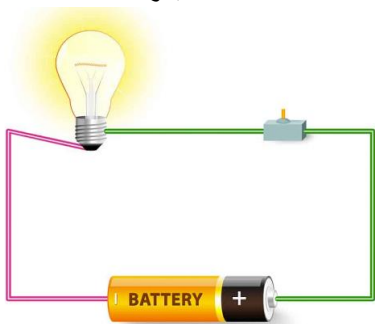
			<p>गर्नुहोस् । बन्द र खुला विद्युत् परिपथको नमुना निर्माण गर्ने परियोजना कार्य दिने र अर्को दिन प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउने गर्नुहोस् ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • अन्तमा सबै विषयवस्तुको पुनरावृत्ति गराउनुहोस् । 	
नोट :				

मार्किङ स्किम

क्षेत्र	अङ्क
धारणागत स्पष्टता	२
स्थानीय सामग्रीको प्रयोग	२
विद्युत् परिपथको बनावट	३
प्रस्तुतीकरण	३

वर्कसिट

१. तल दिइएको विद्युत् परिपथमा विभिन्न भागहरूको नामाकरण गर्नुहोस् :

२. जोडा मिलाउनुहोस् :

ब्याट्री	सुचालक
तामाको तार	लोड
पङ्खा	विद्युत्को स्रोत

३. खाली ठाँउ भर्नुहोस् :

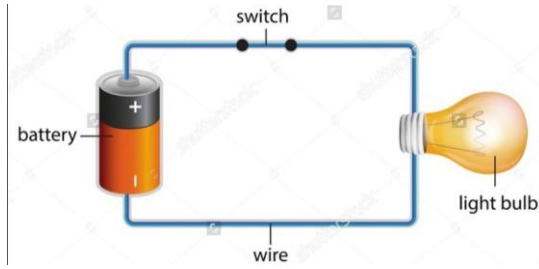
- क) विद्युत् परिपथमा ..... ले विद्युत् परिपथ बन्द र खुला गर्ने काम गर्छ ।
 ख) विद्युत् परिपथमा विद्युतीय इस्तिरी ..... को उदाहरण हो ।
 ग) खुला विद्युत् परिपथमा लोडले कार्य ..... ।
 घ) विद्युतीय लोड, ..., ... लाई सुचालक तारले जोडेर विद्युतीय परिपथ बन्छ ।

४. विद्युत् परिपथ भनेको के हो?

५. बन्द र खुला विद्युत् परिपथबिच भिन्नता छुट्याउनुहोस् ।

६. स्विच अफ गरेको अवस्था बत्ती नबल्नुको कारण लेख्नुहोस् ।

७. तल दिइएको चित्रमा ब्याट्री र तारको बिचमा काठको टुक्रा जोड्दा बत्ती बल्छ कि बल्दैन ? कारणसहित लेख्नुहोस् ।

उदाहरण २

शिक्षक: क

विषय: नेपाली

कक्षा: ५

कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थी पठनबोध सम्बन्धी न्यूनतम सिकाइ क्षमता प्राप्त गरे नगरेको परीक्षण गर्न नमुना माध्यमिक विद्यालयको अवलोकन गरियो। निर्धारित प्रश्नसूची र परीक्षण फारामका आधारमा नमुना मा. विका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत ३५ जना विद्यार्थीहरूमध्ये उनीहरूले प्राप्त गरेको अङ्कको आधारमा आधारभूत तहभन्दा कम समूहमा ७ जना, आधारभूत तह समूहमा ८ जना, औसतभन्दा कम समूह १० जना, निपुण समूहमा ५ जना, उत्कृष्ट समूहमा ५ जना विद्यार्थीहरू रहेको पाइयो। उल्लिखित तथ्यलाई आधार मानी पठनबोध सिपको न्यूनतम सिकाइ क्षमता प्राप्तिका लागि देहाय अनुसार कक्षा चारको पाठ दुईमा रहेको सुनको मूर्ति कथाबाट अनुच्छेद लिई सिकाइ आपूर्णका लागि योजना निर्माण गरियो।

कुनै एउटा गाउँ थियो। त्यहाँ कान्छालाल र रूपमती नाम गरेका दुई जना बुढाबुढी बस्थे। उनीहरू साह्रै इमानदार थिए। सधैं अरूको भलो चिन्ताउँथे। उनीहरूका छोराछोरी थिएनन्। उनीहरूको गाउँ सहरभन्दा धेरै टाढा थियो। त्यो गाउँमा आठदशओटा घर मात्र थिए। गाउँ घना जङ्गलको छेउमा थियो। गाउँमा बेला बेला चितुवा, भालु, बाँदर, ब्वाँसो जस्ता जङ्गली जनावर आउँथे।

शिक्षकको नाम: क विषय: नेपाली कक्षा: ५

विषयक्षेत्र तथा एकाइ	सिकाइ उपलब्धि	सामग्री	सिकाइ आपूर्णका लागि क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन
पठनबोध (कक्षा चारको पाठ दुईमा रहेको सुनको मूर्ति कथा)	<ul style="list-style-type: none"> सस्वर पठन गर्न बोध प्रश्नको उत्तर दिन 	<ul style="list-style-type: none"> अनुच्छेद प्रश्नसूची 	<p>रणनीति: विद्यार्थीको सिकाइको स्तरअनुसार शिक्षण, सहपाठी सिकाइ, स्वनिर्देशित सिकाइ</p> <ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थीलाई पाँच सिकाइ स्तर समूहमा विभाजन गर्ने कक्षा चारको पाठ दुईमा रहेको सुनको मूर्ति कथाको पहिलो अनुच्छेद प्रस्तुत गर्ने <p>१. आधारभूत तहभन्दा कम समूह: शिक्षकको पूर्ण सहयोग</p> <ul style="list-style-type: none"> शिक्षकले निर्धारित अनुच्छेद सस्वर वाचन गरी पढेर सुनाउने शिक्षकले वाचन गर्दा विद्यार्थीलाई हरेक शब्द औँलाले सङ्केत गर्न लगाउने शिक्षक र विद्यार्थी सँगसँगै वाचन गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> कक्षा कार्यको अवलोकन व्यावहारिक परिवर्तनको अवलोकन निर्धारित प्रश्नका आधारमा लिखित परीक्षा

			<p>अभ्यास गराउने</p> <ul style="list-style-type: none"> ● विद्यार्थीलाई व्यक्तिगत रूपमा सस्वरवाचन गर्न लगाउने ● विद्यार्थीले वाचनका क्रममा उच्चारण गर्न कठिन भएका शब्दहरू जस्तै: रूपमती, कान्छालाल, जङ्गल, ब्वाँसो, साहै जस्ता शब्दलाई अक्षरीकरण गरेर क्रमिक सिकाइ पद्धति (म गर्छु, हामी गछौं र तिमी गर) अनुसार विद्यार्थीलाई पटक पटक उच्चारण अभ्यास गराउने ● अनुच्छेदबाट खाली ठाउँ भर्ने प्रश्न निर्माण गरी विद्यार्थीलाई उत्तर लेख्न लगाउने <p>खाली ठाउँ भर्नुहोस् :</p> <p>(क) उनीहरू साहै ..... थिए ।</p> <p>(ख) सधैं अरूको..... चिताउँथे ।</p> <p>(ग) त्यो गाउँमा आठदशओटा...मात्र थिए ।</p> <p>(घ) गाउँ.....जङ्गलको छेउमा थियो ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● निर्धारित प्रश्नमा विद्यार्थीले दिएको उत्तर जाँची आवश्यक सिकाइ र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने <p>२. आधारभूत तह समूह: शिक्षकको आंशिक सहयोग र समूह सिकाइ</p> <ul style="list-style-type: none"> ● विद्यार्थीलाई समूहमा रहेर अनुच्छेद सस्वरवाचन गरी पढ्न लगाउने ● कुनै विद्यार्थीलाई पाठ पढ्न लगाउने र अन्य विद्यार्थीलाई त्रुटि पहिचान गर्न लगाउने ● विद्यार्थीलाई शब्दपत्ती र अर्थपत्तीको उपयोग गरी शब्दार्थ शिक्षण गर्ने ● विद्यार्थीलाई शब्द र अर्थको जोडा मिलाउने प्रश्न दिई उत्तर लेख्न लगाउने जस्तै: <p>तल दिइएका शब्द र अर्थबिच जोडा मिलाउनुहोस्:</p> <p>इमानदार असल स्वभाव भलो बाक्लो घना इमान भएको</p> <ul style="list-style-type: none"> ● निर्धारित प्रश्नमा विद्यार्थीले दिएको उत्तर 	
--	--	--	--	--

			<p>जाँची आवश्यक सिकाइ र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने</p> <p>३. औसतभन्दा कम समूह: युगल वाचन</p> <ul style="list-style-type: none"> • विद्यार्थीहरूलाई जोडी समूहमा रहेर निर्धारित अनुच्छेद सस्वरवाचन गरी पढ्न लगाउने • निर्धारित अनुच्छेदबाट देहायअनुसारका ठिक बेठिक छुट्याउने प्रश्न दिई उत्तर पहिचान गर्न लगाउने <p>ठिक बेठिक छुट्याउनुहोस् :</p> <p>(क) कान्छालाल र रूपमति खराब थिए । (ख) गाउँ घना जङ्गलको छेउमा थियो । (ग) उनीहरूको गाउँ सहरको नजिकै थियो (घ) गाउँ घना जङ्गलको छेउमा थियो ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • निर्धारित प्रश्नमा विद्यार्थीले दिएको उत्तर जाँची आवश्यक सिकाइ र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने <p>४. निपुण समूह: स्वनिर्देशित सिकाइ</p> <ul style="list-style-type: none"> • विद्यार्थीहरूलाई निर्धारित अनुच्छेद व्यक्तिगत रूपमा छुट्टाछुट्टै पढ्न लगाउने • निर्धारित अनुच्छेदबाट देहायअनुसारको प्रश्न सोधी उत्तर लेख्न लगाउने <p>(क) रूपमति र कान्छालालको गाउँको वर्णन गर्नुहोस् ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • निर्धारित प्रश्नमा विद्यार्थीले दिएको उत्तर जाँची आवश्यक सिकाइ र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने <p>५. उत्कृष्ट समूह: स्वनिर्देशित सिकाइ</p> <ul style="list-style-type: none"> • विद्यार्थीहरूलाई निश्चित समय दिई निर्धारित अनुच्छेद पढ्न लगाउने • निर्धारित अनुच्छेदबाट देहायअनुसारको प्रश्न सोधी उत्तर लेख्न लगाउने <p>(क) रूपमति र कान्छालालको गाउँ सानो थियो कि ठुलो थियो, कारण दिनुहोस् ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • निर्धारित प्रश्नमा विद्यार्थीले दिएको उत्तर जाँची आवश्यक सिकाइ र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने
--	--	--	--

उदाहरण ३

कक्षा: ४

विषय: गणित

१. निदानात्मक साधनमार्फत पहिचान भएका विषयवस्तुहरू .....

२. योजना निर्माणका लागि छानिएका विषयवस्तु: .....

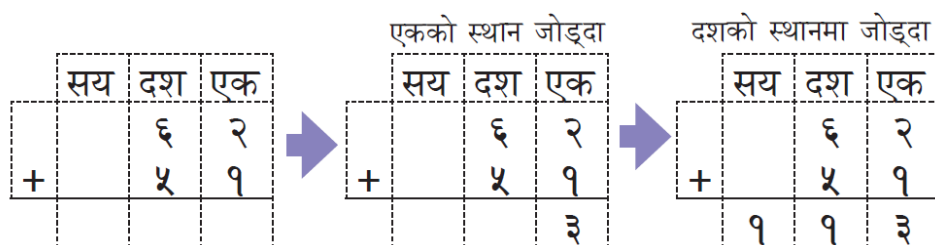
३. नमुना सिकाइ क्रियाकलाप योजना

विषयक्षेत्र/एकाइ	सिकाइ उपलब्धि	सामग्री	सिकाइ आपूर्णका लागि सिकाइ क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कन प्रक्रिया
गणित का आधारभूत क्रिया	योगफल 1000 सम्म आउने तीन अङ्क सम्मका सङ्ख्याहरूको जोड (कुनै तीनओटा सङ्ख्याहरू मात्र)	दशआधार ब्लक/ पत्ती, जोडसम्बन्धी कार्यपाना (worksheet)	<p>रणनीति : स्याटेलाइट विधिमार्फत सिकाइ</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सहभागीहरूलाई सिकाइ स्तर (Below basic level, Basic level, Below average level, Proficient level and Advanced level) अनुसारका पाँचओटा समूहमा विभाजन गर्ने ● Advance level मा रहेका विद्यार्थीहरूको समूहलाई छुट्टै राखी उनीहरूले अन्य सिकाइ स्तरमा रहेका साथीहरूलाई सिकाइ सहजीकरण गर्नुपर्ने कुरा जानकारी गराउने र उक्त कार्यमा उनीहरूको भूमिकाका सम्बन्धमा सामान्य छलफल गर्ने ● Below basic level, Basic level, Below Average level, Proficient level का विद्यार्थीहरूको सिकाइमा सहयोग गर्न Advance level मा रहेका विद्यार्थीहरूलाई जिम्मेवारी तोक्ने । Advance level मा विद्यार्थीको सङ्ख्या सहायता दिन पर्ने समूहको सङ्ख्याभन्दा कम भएको खण्डमा तल्लो सिकाइ तहका विद्यार्थीहरूलाई शिक्षकले सहयोग गर्ने वा एक भन्दा बढी सिकाइ स्तरका विद्यार्थीहरूलाई एउटै समूहमा राख्ने ● प्रत्येक समूहलाई तल दिइएअनुसारका क्रियाकलाप गराउने <u>Below basic and Basic level समूहका विद्यार्थीहरूका लागि</u> ● Advance level मा रहेका कुनै एक वा बढी विद्यार्थीले यस समूहलाई सहजीकरण गर्ने जस्तै: दश आधार ब्लक/पत्तीहरू लिई दुई सय, चार दश, पाँच एक र पाँच सय, छ दश, सात एक जोड्न सिकाउने । ● त्यसपछि शिक्षकले तयार गरेका जोडसम्बन्धी कार्यपाना (worksheet) प्रयोग गरी जोड गर्न सहजीकरण गर्ने <u>Below Average level समूहका विद्यार्थीहरूका लागि</u> ● Advance level मा रहेका कुनै एक वा बढी विद्यार्थीले यस समूहलाई सहजीकरण गर्ने जस्तै: स्थानमान तालिकाको प्रयोग 	<ul style="list-style-type: none"> ● अवलोकन ● प्रश्नोत्तर ● कार्यपानाको परीक्षण

			<p>गरी पाँच सय, सात दश, आठ एक र तीन सय, नौ दश, पाँच एक जोड्न सिकाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> ● त्यसपछि शिक्षकले तयार गरेका जोडसम्बन्धी कार्यपाना (worksheet) प्रयोग गरी जोड गर्न सहजीकरण गर्ने <u>Proficient level</u> समूहका सहभागीहरूका लागि ● Advance level मा रहेका कुनै एक वा बढी विद्यार्थीले यस समूहलाई सहजीकरण गर्ने जस्तै: शिक्षकले तयार गरेका जोडसम्बन्धी कार्यपुस्तिका (worksheet) प्रयोग गरी जोड गर्न सहजीकरण गर्ने 	
<p>नोट : वास्तविक कक्षा शिक्षणमा विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तरअनुसार सिकाइ उपलब्धि तथा क्रियाकलाप फरक हुन सक्ने छ ।</p>				

कार्यपुस्तिका

उदाहरण

जोड गर्नुहोस् :

	दश	एक
	३	४
+	२	१

	दश	एक
	४	२
+	३	३

	दश	एक
	२	७
+	२	५

	दश	एक
	५	४
+	३	९

	दश	एक
	४	६
+	४	९

	दश	एक
	५	८
+	३	८

	सय	दश	एक
	५	३	४
+	३	२	१

	सय	दश	एक
	४	३	४
+	३	४	८

ग) सिकाइ आपूरण तथा मूल्याङ्कनमा अभिभावकहरूको भूमिका

- निदानात्मक परीक्षण गर्दा देखिएको सिकाइ अवस्था सम्बन्धमा जानकारी लिने र सिकाइ आपूरणको आवश्यकता महसुस गर्ने
- घरमा सिकाइ वातावरण तयार गर्ने जस्तै बालबालिकाहरूको सिकाइको निरन्तर चासो लिने, सिकाइका क्रममा बाधा आउन नदिने, नियमित विद्यालय पठाउने, सम्भव भएसम्म विषयगत समस्या समाधान गर्ने
- बच्चाको विद्यालय बारम्बार जाने र शिक्षकहरूसँग आफ्नो बच्चाको सिकाइका सम्बन्धमा कुराकानी गर्ने
- विद्यार्थीको गृहकार्यमा सहयोग गर्ने
- सिकाइलाई दैनिक क्रियाकलापसँग जोड्ने उदाहरणहरू छलफल गर्ने
- सिकाइका लागि आवश्यक सन्दर्भ सामग्रीहरू, अतिरिक्त सिकाइका लागि अवसर सिर्जना गर्ने
- घरमा सहपाठी सिकाइका लागि प्रोत्साहित गर्ने

सन्दर्भ सामग्री

सिकाइ आपूरण तथा द्रुत सिकाइ योजना (ReAL plan)

न्यूनतम सिकाइ आपूरण खाका तथा विषयगत निदानात्मक परीक्षण साधनहरू

एकाइ ६ द्रुत सिकाइ

परिचय

कोभिड-१९ महामारीका कारणले बालबालिकाहरूले पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेअनुसारका सिकाइ उपलब्धिहरू हासिल गर्न नसक्दा उनीहरूको सिकाइमा क्षति भयो । विद्यार्थीहरूको सिकाइमा भएको क्षति आपूरणका लागि शिक्षकले विभिन्न प्रयासहरूबाट सिकाइ सहायता प्रदान गरेपछि उनीहरूले सिक्नुपर्ने न्यूनतम सिकाइ गर्छन् । यसपश्चात् विद्यार्थीको सिकाइको गतिलाई तीव्र रूपमा अघि बढाउन आवश्यक हुन्छ । त्यसैले छोटो समयमा पाठ्यक्रमले तोकेका विषयवस्तुहरू द्रुत गतिमा पूरा गरी निपुणता हासिल गर्नु द्रुत सिकाइको अवधारणाअन्तर्गत पर्दछ । छोटो समयमा द्रुत सिकाइ सामग्रीहरूको प्रयोग गर्दै बालबालिकाहरूलाई सिकाइमा सहायता पुऱ्याउनु, पठन सिप सुधार गर्नु र समग्र विषयगत सिकाइ अभिवृद्धि गर्नु यस द्रुत सिकाइ सहायताको लक्ष्य हो । यो पाठ द्रुत सिकाइको अवधारणा, द्रुत सिकाइका तरिकाहरूको पहिचान र प्रयोग तथा द्रुत सिकाइ सहायता योजना निर्माण अभ्यासमा केन्द्रित हुने छ ।

मुख्य विषयवस्तु

- क) द्रुत सिकाइको अवधारणा
- ख) द्रुत सिकाइका रणनीति वा तरिकाहरू
- ग) द्रुत सिकाइका तरिकाका लागि योजना निर्माण र कार्यान्वयन

क) द्रुत सिकाइको अवधारणा

- सिकारूको अनुभव र उच्च दक्षतामा आधारित कार्यकलापलाई प्राथमिकतामा राखी समस्या समाधान, परियोजना कार्य जस्ता माध्यमले ज्ञान र सिपको एकीकरण गर्दै अतिरिक्त सहयोग प्रदान गरी छोटो समयमा निर्धारित सक्षमता पूरा गर्ने विधि नै द्रुत सिकाइ हो ।
- छोटो समयमा पाठ्यक्रमले तोकेका विषयवस्तुहरू द्रुत गतिमा पूरा गरी निपुणता हासिल गर्नु द्रुत सिकाइको अवधारणाअन्तर्गत पर्दछ । यो एउटा बहुआयामिक अवधारणा पनि हो, जहाँ विद्यार्थीहरूले आफ्नो सिकाइको गतिलाई आफ्नो नियन्त्रणमा राखेर सिक्दै अगाडि बढ्छन् । तर यस किसिमको द्रुत सिकाइको प्रक्रियामा शिक्षकको सहकार्य, सहायता र आवश्यक उपयुक्त सिकाइ सामग्रीहरूको आवश्यकता पर्दछ ।
- यस अवस्थामा प्रविधिमा पहुँच भएका बालबालिकाहरूले अनलाइन माध्यम वा रेडियो टेलिभिजनबाट प्रसारित हुने शैक्षिक कार्यक्रममा संलग्न भई सिक्ने अवसर पाएका छन् ।
- कोभिड-१९ को कारणले लामो समयसम्म बालबालिकाहरूको पठनपाठन र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा भएको क्षतिलाई परिपूर्ति गर्न र छुट्न गएको सिकाइलाई छोटो समयमा द्रुत सिकाइ सामग्रीहरूको प्रयोग गर्दै बालबालिकाहरूलाई सिकाइमा सहायता पुऱ्याउनु, पठन सिप सुधार गर्नु र समग्र विषयगत सिकाइ अभिवृद्धि गर्नु यस द्रुत सिकाइ सहायता कार्यक्रमको लक्ष्य हो ।

ख) द्रुत सिकाइका रणनीति वा तरिकाहरू

- द्रुत सिकाइका लागि देहायका रणनीति वा तरिकाहरू प्रयोग गर्न सकिन्छ :
  - सक्रिय सिकाइ रणनीतिहरूको प्रयोग
  - श्रव्य पाठ तथा श्रव्य दृश्य पाठहरूको पहुँचमा वृद्धि
  - विद्यार्थी सिकाइको नियमित लेखाजोखा गरी आवश्यकताअनुसार सहायता प्रदान गर्ने
  - सामाजिक तथा संवेगात्मक सिकाइमा जोड
  - सहकार्यात्मक सिकाइ परियोजनामा आधारित सिकाइ समस्या समाधानमा आधारित सिकाइमा जोड
  - उपयुक्त सिकाइ वातावरण सिर्जना
  - अतिरिक्त समयमा समेत विद्यार्थीलाई सिकाइ सहायता प्रदान
  - पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका सिकाइ उपलब्धिहरू हासिल गराउने गरी विषयवस्तुलाई प्राथमिकीकरण गरी कक्षागत विषयवस्तुको सिकाइमा जोड दिनुको साथै पूरक अध्ययन सामग्रीहरूको पहुँचमा वृद्धि
  - Process and trick भन्दा अवधारणा विकासमा जोड
  - गुणस्तरयुक्त शैक्षणिक सामग्रीको प्रयोगमा पहुँच वृद्धि
  - विद्यार्थी मेन्टरिङ
  - द्रुत सिकाइ योजना निर्माण र कार्यान्वयन
  - द्रुत सिकाइ योजना कार्यान्वयनमा अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूको संलग्नतामा वृद्धि
  - लचकदार समयतालिका (Flexible work schedule)
  - विषयवस्तुलाई एकीकरण
  - समूहीकरण गरी शिक्षण

द्रुत सिकाइ सहायता सामग्रीहरू

- शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रद्वारा निर्मित “घरमै गर्न र सिकाउन सकिने क्रियाकलापहरूको अनलाइन सामग्री
- शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रद्वारा अनलाइन लर्निङ पोर्टल
- एसियाको निःशुल्क डिजिटल पुस्तकालय (अनलाइन)
- शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रद्वारा युट्युबमा निर्मित भर्चुअल कक्षाहरू
- साझा शिक्षा ई-पाटी (OLE Nepal) द्वारा निर्मित सामग्रीहरू (अनलाइन)
- सबैका लागि पढाइ परियोजनाद्वारा निर्मित डिजिटल तथा छापा सामग्रीहरू
- स्थानीय स्तरमा उपलब्ध सामग्रीहरू

द्रुत सिकाइ सहायता सामग्रीहरू प्रयोगका फाइदाहरू

- बालबालिकाहरूको छुट्टन गएको सिकाइ पुनः हासिल गर्न द्रुत सिकाइ सहायता सामग्रीहरूले मद्दत गर्ने छन् ।
- यी सामग्रीहरू बालबालिका-लक्षित हुने हुनाले त्यस्ता बालबालिकाको सिकाइमा व्यक्तिगत रूपले ध्यान (individual attention) केन्द्रित हुने छ ।

- विविध किसिमका सिकाइ सामग्रीहरूको प्रयोग हुने हुनाले सिकाइ रमाइलो र रुचिपूर्ण हुन्छ ।
- सामग्रीहरूको माध्यमले सिकाइ कार्यमा विद्यार्थीहरूको सक्रियता (Active learning) बढाउन सकिन्छ ।
- बालबालिकाहरूले सामग्रीहरू हेर्ने, छुने, चलाउने, सुन्ने र प्रयोग गरी अभ्यास गर्ने मौका पाउने हुनाले सबै ज्ञानेन्द्रियहरूको प्रयोग हुने छ ।
- सामग्रीहरूको प्रयोग हुने-हुनाले शिक्षकलाई पनि शैक्षणिक क्रियाकलापहरू छिटो-छिटो गराउन सजिलो हुन्छ ।
- विपद्को समयमा विभिन्न कारणले भएको सिकाइ क्षतिलाई छोटो समयमा आपूर्ण गर्न सकिन्छ ।

ग) द्रुत सिकाइको कार्ययोजना निर्माण र कार्यान्वयन

विद्यार्थीका द्रुत सिकाइमा सघाउ पुर्याउने माथिका रणनीति तथा तरिकाहरूको प्रयोग गर्न कार्ययोजना निर्माण र त्यसको कार्यान्वयन अपरिहार्य हुन्छ । त्यसका लागि तलको ढाँचामा कार्ययोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ :

क्र.स.	रणनीति/तरिका	प्रक्रिया	समयावधि	प्रतिफल	सहयोग प्राप्त गर्ने तरिका

द्रुत सिकाइ सहायता सामग्रीहरू प्रयोग गर्दै द्रुत शिक्षण सिकाइ सहायता गर्ने तरिका

- बालबालिकाले सिकन छुटाएका वा छुटेका विषयवस्तु पहिचान र विश्लेषण गर्ने
- सिकाइको स्तर वा सक्षमता पहिचान गर्ने (निदानात्मक लेखाजोखाको सहायताबाट)
- सक्षमता र समस्या पहिचानपश्चात् पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न सहायता गर्नुपर्ने विषयवस्तु छनौट गर्ने र विषयवस्तुलाई सकेसम्म छोटो छरितो रूपमा (Condensed form) र द्रुत सिकाइको लागि तयार गर्ने
- विषयवस्तुमा केन्द्रित रही द्रुत सिकाइ सहायता योजना (Learning Support Plan) तयार गर्ने
- उपयुक्त द्रुत सिकाइ सहायता सामग्री (छापा, डिजिटल, अनलाइन वा स्थानीय) छनौट गर्ने वा तयारी अवस्थामा राख्ने
- द्रुत सिकाइ सामग्रीहरूको प्रयोग गर्दै कक्षाकोठामा विविध रमाइला विधिहरू प्रयोग गर्दै सिकाइ सहायता गर्ने, जस्तै- प्रदर्शन, अन्तरक्रिया, छलफल, प्रश्नोत्तर, अभिनय आदि
- सिकाइ सामग्रीहरूको प्रयोग गर्दै सिकाइ सहजीकरण गर्ने र पर्याप्त अभ्यास गराउने
- निरन्तर सुधारात्मक मूल्याङ्कन गर्दै जाने, कहाँ सहायताको आवश्यकता छ सोहीअनुसार सहायता गर्दै जाने
- प्रगतिको लेखाजोखा गर्ने र अभिलेख राख्ने ।

द्रुत सिकाइ सहायता गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकका विषयवस्तुलाई अनुशरण गर्ने
- छुटेका विषयवस्तुमा केन्द्रित हुने
- सिक्नुपर्ने बृहत् विषयवस्तुलाई सिक्न र सहजीकरण गर्न सजिलो हुनेगरी संक्षिप्त (condensed) रूपमा तयार गर्ने तर विषयवस्तु नछुटाउने
- सिकाइ सामग्रीहरूको प्रयोग गर्दा बालबालिकाहरूको सक्षमता र स्तरअनुसार छनौट र प्रयोग गर्ने
- अनलाइनमार्फत उपलब्ध हुने सिकाइ सामग्रीहरू डाउनलोड गर्न आवश्यकताअनुरूप विद्यालय वा अन्य शिक्षक साथीहरूको सहायता लिने
- सिकाइ सामग्रीहरू पुनः प्रयोगका लागि सकेसम्म फोल्डरमा सेभ गरी राख्ने
- प्रयोग गर्नुअघि शिक्षक आफूले सामग्रीको बारेमा राम्रो तयारी गर्ने वा अभ्यास गर्ने
- द्रुत सिकाइमा विद्यालय, सहपाठी सिकाइ लगायत घरमा अभिभावकहरूको पनि सहायता आवश्यक पर्ने हुनाले अभिभावकलाई पनि उत्प्रेरित गर्ने ।

सन्दर्भ सामग्री

१. अपाङ्गता तथा कार्यगत सीमितता भएका बालबालिकाको लागि द्रुत सिकाइ सहयोगसम्बन्धी एक दिने अभिमुखीकरण स्रोत सामग्री, २०७८ (शिक्षक तथा सिकाइ सहयोगीहरूका लागि) - सबैका लागि पढाइ परियोजनाको प्राविधिक सहयोगमा निर्मित
२. अपाङ्गता तथा कार्यगत सीमितता भएका बालबालिकाको उपचारात्मक सिकाइ सहायतासम्बन्धी एक दिने अभिमुखीकरण स्रोत सामग्री, २०७८ - सबैका लागि पढाइ परियोजनाको प्राविधिक सहयोगमा निर्मित